

LUND UNIVERSITY

Resande och majoritetssvenskar i stadsdelen Valhalla i Helsingborg

Bernsand, Niklas

Published in:
Drabbrikan

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bernsand, N. (2018). Resande och majoritetssvenskar i stadsdelen Valhalla i Helsingborg. *Drabbrikan*, 2018(10), 20-37.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

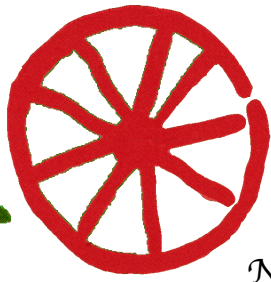
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

drabbrikan

Nevopan pälla marro buttiņa dran Frantzwagner kettanepa

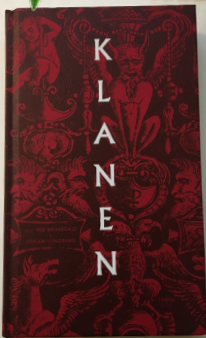
*Menn pakkrar forr kavva berscht ta vunschrar
Domenne sassaren je horrta Latcho Vinatta ta
je Loschano Nevo Berscht 2019*

Bild: Carl Larssons Gården och brygghuset, 1897

*Vi tackar för det gångna året och önskar Er alla
en riktigt God Jul och ett Gott Nytt År 2019*

Innehåll i detta nummer

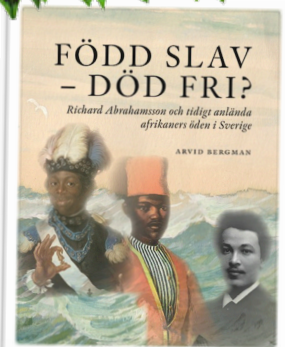
Om resande i två nya böcker

- KLANEN

Sid 6

- FÖDD SLAV - DÖD FRI?

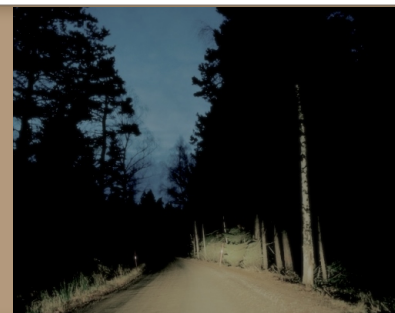
Sid 12-14

Mitt möte med en välnad???

Ett möte med det okända i den vidsträckta värmländska skogen en höstnatt för längesedan. Hans Gyllenbäck-Bergs skriver en serie av anekdoter från sitt händelserika liv som kringresande cirkus- och varietéartist i Norden.

Sid 9-11

DNA-träff i Gävle

I oktober gästade Karin Bojs och Peter Sjölund Gävle och höll föreläsning om DNA med fokus på resande eller romska segment.

Läs mer på sid 7-8.

I detta nummer:

Sid 3-4 Om året som gått

Sid 6 Nevopan - Nyheter

15-19 *Vad är romanispråket?* -
Artikelserie - av Jon Pettersson

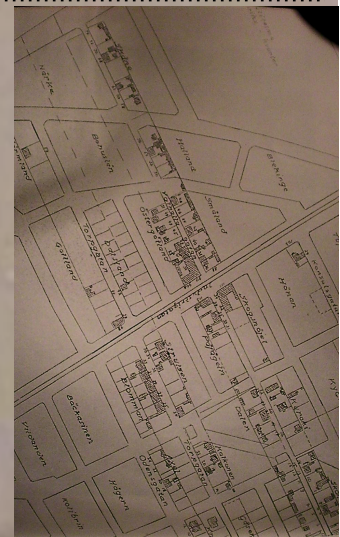
Sid 38 *Anmons Länsstyrelsen i
Stockholm*

Sid 39 - *Om Frantzwagner
Sällskapet*

Resande och majoritetssvenskar

Niklas Bernsand är forskare vid Lunds universitet och mycket väl insatt i vår historia. Under det senaste året har han tillsammans med oss och Kulturmagasinet, både intervjuat resande och icke-resande med koppling till Valhallaområdet. Läs Niklas välskrivna artikel om Helsingborgsstadelen Valhalla, där många resande levde sedan början av 1900-talet.

Sid 20-37

Om året som gått

Under året har vi hunnit med att såväl avsluta som påbörja flera projekt av olika karaktär. Huvudinriktningen har varit - och är alltid - språk, kultur och historia. I skrivande stund är vi i slutfasen med ett projekt vi drivit i samarbete med Niklas Bernsand, som är forskare i minnesstudier vid Lunds universitet, och med Kulturmagasinet (Helsingborgs stadsmuseum). Sedan december månad i fjol har vi intervjuat personer som själva eller vars familjer tidigare bott i den resande-täta och numera rivna stadsdelen Valhalla i Helsingborg. Däribland både resande och icke-resande. För att få veta mer om de resandes levnadsförhållanden har vi också gått igenom delar av stadens arkiv och dess idag offentliga dokument. Niklas Bernsand har skrivit en del om detta på sidorna 20-37.

I november och december uppmärksammade vi spelmannen Lorens Brolins 200 årsdag, som var den 10 december. Inom projektet anordnade vi tre framträdanden med föredrag om vår historia, med tonvikt på kultur och musik, och med musik och sång. Den större delen av musiken som spelades var Lorens Brolin själv upphovsman till. Allt värvades med anekdoter om Brolinarnas musicerande och "sillaprånglande" i södra Skåne. Syftet var att synliggöra de våras del i den historiska samhällsbilden och som del av det

svenska kulturarvet. 200-årsjubileet filmades och vad det lider kommer vi att sammanställa materialet på något sätt. I framförandena deltog vår egna fantastiska sångerska Lajla Lundberg, som bär på en nedärvd kulturskatt i form av resandevisor. Brolina-musiken framfördes på fiol, enradigt durspel och gitarr. Då i samarbete med folkmusikerna Sven Midgren, Alva Bosdottir och Reine Steén. På Lorens Brolins 200-årsdag prisades Reine Steén för sitt fantastiska engagemang i att föreviga Brolina-musiken, vilket

Bild: Lorens Brolin

han gjort sedan 70-talet. Vår vänorganisation Lorens Brolins Gille, som drivs av Lorens Brolins ättlingar i Skåne, utdelade hedersbetygelsen till Reine Steén. Reine är den enda utomstående som släkten Brolin accepterat att ta del av sina kompositioner, vilket vi resande givetvis förstår har en mycket stor betydelse.

I april publicerade vi vår tredje e-publikation på svensk romani. Ordlistan Lavengro finns på vår hemsida och på iTunes store. Självfallet laddar man ner Lavengro gratis, liksom man gör med våra övriga publikationer. Lavengro hittar man via länken [HÄR](#). Vårt kulturella och språkliga arv ska vara fritt tillgängligt för den som önskar ta del av det. Det är vår bestämda mening.

Som i ett led att revitalisera vårt språk har våra deltagare under året bidragit i framtagandet av UR's sex barnprogram på svensk romani. Då i form av historier från andra länder som översatts och dubbats till svensk romani. Programmen ligger UR's webbsida och nås via länken [HÄR](#). Via Facebook har åtminstone ett av programmen nått våra avlägsna fränder eller släktingar i USA och Storbritannien. De som kallar sig romanichal eller gypsy travellers och som vi numera genom DNA-jämförelser kan påvisa ett mycket nära släktskap med. Då UR's program är BBC-produktioner som dubbats till romani är de redan kända i Storbritannien, med engelsk röst. De romanichals som sett program med talad svensk romani har blivit väldigt imponerade över att man gjort en sådan satsning i Sverige. I detta kan vi inte låta bli att känna oss hedrade. Att UR överhuvudtaget genomfört satsningarna är delvis för att vi, och

kanske även andra resande, har drivit frågan sedan några år tillbaka, men också för att vi i Sverige har ett oberoende public service. Under året har vi haft en omfattande statlig offentlig utredning (SOU 2018:50) - "Ett oberoende public service för alla - nya möjligheter och ökat ansvar". Vi var som minoritetsorganisation remissinstans till utredningen. Därav skrev vi också ett remissvar, som sig bör i en så viktig fråga. Dessvärre var vi den enda sk. romsk organisationen i landet som bemödade sig att skriva ett remissvar. Den som är intresserad att ta del av det hittar vårt remissvar [HÄR](#).

Under året har vi som sk. romsk organisation också blivit inbjudna till ett flertal samrådsmöten, dialogmöten och andra liknande sammanhang, dels med myndigheter och dels med UR. Ett sådant tillfälle var den 22 maj då vi deltog i ett samråd vid kulturdepartementet med statsråd Alice Bah Kuhnke. Liksom några av de övriga mötesdeltagarna påtalade vi att de resurser som avsätts till språk och kultur - minoritetsstatusens kärnområden - samt minoritetsorganisationers verksamheter är otillräckliga. Enligt vår uppfattning speglar statens avsatta resurser dess verkliga intentioner att främja och verka för att bevara landets minoritetsgrupper. Det var därför ytterst glädjande att regeringen den 28 juni proklamerade att man anslagit ytterligare resurser inom de områden vi lyfte vid samrådet. Läs regeringens kommunikation [HÄR](#).

Myndigheten ISOF (Institutet för språk och folkminnen) fick ytterligare 2,5 milj, utöver sina årets redan utdelade 3,5 milj, att fördela till revitaliseringsstöd för minoritetsspråkliga projekt. Språkrådet är den del eller enhet inom ISOF som ansvarar för minoritetsspråk och under hösten utlystes en ansökningsomgång där projekt som fokuserade på att ta fram pedagogiska material på minoritetsspråk prioriterades. 2,2 milj av de anslagna 2,5 milj fanns att söka som stöd. Enligt ISOF generaldirektör Martin Sundin, som vi varit i kontakt med, användes 300 000 kr för att täcka kostnader som Språkrådets fått till följd av den extra utlysningen. Vi anser dock att det är mycket märkligt att ISOF inte höll något samråd med de nationella minoriteterna i frågan. Då eftersom att vi tolkar det som att det extra anslaget har tillkommit som en följd av att minoriteterna efterfrågat en resursförstärkning av regeringen vid samrådet den 22 maj. Fast bortsett från det kanske främst för att minoriteterna har en lagstadgad rättighet att få inflytande i frågor som dem berör. Och våra minoritetsspråk är väl om någon en fråga som berör oss.

Förutom i undantagsfall har vi varit den enda deltagare som varit resande i samråds- och mötessammanhang. Övriga deltagare har uteslutande haft sina rötter i andra romska grupper. Överlag kretsar också diskussionerna runt integrationsfrågor och problematik som vi uppfattar ligga i kölvattnet av immigration. Det påstås än det ena och än det andra. Exempelvis påstods vid ett samråd att 90 % av landets romska barn blir tvångsomhändertagna - varje år. Som sagt är sådana påståenden svåra att vidimera, men matematiska formler talar sitt klara språk. Byggandet av Babels torn nådde även det sitt slut.

Minoritetsstatusen bygger på långvarighet i landet, vilket Lorens Brolins knäppe-polska (eller Stiby rackarepolska som den också kallas), Calle Jularbos kompositioner och Ralf Novak Rosengrens trakterade medeltida visor med tydlighet påvisar. Detta till trots fokuseras det mesta vad anbelangar frågor som knyts till minoriteten romer på integrationsfrågor, vilket enligt vår mening är ytterst paradoxalt.

/ Styrelsen

Nevopan Nyheter

Språkcentra för romani

Regeringen har gett ISOF (Institutet för språk och folkminnen) i uppdrag att utreda hur två språkcentra, ett för romani och ett för jiddisch, kan organiseras. ISOFs förre generaldirektör Ingrid Johansson Lind har utsetts till utredare i uppdraget. Inom ramarna för utredningen bjöds olika sk. romska organisationer in till ett möte som hölls hos Språkrådet i Stockholm den 14 november. Språkrådet är den del av ISOF som har ansvar för de minoritetsspråkliga frågorna och språkpolitiken runt minoritetsspråken.

Mötesdeltagarna var eniga om att vi efterfrågar att man inrättar ett språkcentra. Dock fanns det många skilda uppfattningar om var ett sådan bör placeras och i vilken form. Utredaren menade att språkcentren måste ha en myndighet som huvudman. Vi ifrågasatte detta då vi egentligen inte kan förstå varför det inte skulle kunna finnas

någon alternativ huvudman eller om ett språkcentra inte kan bedrivas i annan form än som myndighet.

Någon av deltagarna uttryckte viss skepsis till att ISOF är den som utreder frågan och insinuerade att man beförde att utredningen skulle vara partisk. I förlängningen skulle därför ISOF föreslås som huvudman för ett språkcentren.

Någon mötesdeltagare hade sade sig ha dåliga erfarenheter av företrädare för myndigheten ISOF och var oroad över att man inifrån inom myndigheten skulle kunna påverka utredningen. Då i en riktning som avviker från vad övriga deltagare förordar.

Vi har ånyo blivit inbjudna till ett nytt möte med utredaren den 23 januari. I nästa nummer kommer vi att berätta mer om detta.

/ Styrelsen

Ny bok med, om och av resande

Under hösten publicerades boken KLANEN - Individ, klan och samhälle från antikens Grekland till dagens Sverige av Per Brinkmo och Johan Lundberg (red). Boken fick hyllades av Expressen, men fick kritik av Aftonbladet - undantaget Dennis Avorins kapitel om romanifolket. Avorin är själv både resande och akademiker, i Drabbrikan nr 6 skrev han ett kort inlägg med titeln - Myter om romer i forskningen.

I Klanen återger Avorin sin personliga uppfattning om hur de våra förr levte. Rubriken till kapitlet lyder - *Varken svensk, invandrare eller del av ett urfolk - Stammar, familjeheder och rättsskipning i Sveriges äldsta och mest osynliga klankultur: romanifolket*. I sitt innehållsrika men samtidigt textmässigt sparsamma kapitel hinner Avorin bl.a med att beröra heder, hederskodexar, kvinnans starka roll, rättsskipning och bannlysning, utslutning från den livsviktiga klanen. Han är genomgående väldigt noga med att återkommande påpeka att det är

hans högst personliga uppfattning och att det delvis bygger på vad han lärt sig inom sin egen familj. Då framförallt av hans farfar. Avorin kastar också ljus över det som många av oss väl känner till - skillnaden mellan resande och djupa resande. Sådant som alla höll noga reda på förr i världen och som återspeglas i många saker, inte minst i romanin. Läsaren ges också en djupare uppfattning om hur man historiskt sett kunde bli en icke önskvärd person, och vad sådant kunde leda till. I en värld där det kunde vara svårt att klara sig utan klanens trygghet och hjälp. I en tid då varken försäkringskassa eller sjukvård fanns och när inga banker, låneinstitut eller dagis och stormarknader fanns var de som ingick i klanen ens trygghet. Just gemenskapen och tanken runt "vi och dem" är själva bindemedlet i klanstrukturen. Idag har det offentliga till stor del tagit över klanens roll.

Vi kan varmt rekommendera våra läsare att ta del av Avorins kapitel i boken Klanen.

/Styrelsen

Föredrag i Gävle om DNA-teknik och resande

- av Sebastian Casinge

Hur kan DNA-tekniken bidra till förståelsen av resandes historia och vad kan man få fram av de privata DNA-tester som blivit så populära de senaste åren? Det är frågor som diskuterades under ett föredrag som hölls i Gävle den 23 oktober och som samlade ett trettiotal deltagare, de flesta med resandebakgrund.

Vetenskapsjournalisten och författaren Karin Bojs inledde med en introduktion i ämnet. Bojs har i bland annat "Svenskarna och deras fäder" beskrivit DNA-teknikens ofta banbrytande möjligheter att komplettera den traditionella historieskrivningen. Som bekant har teorier om resandes ursprung växlat över tid: från en i huvudsak rasbiologisk förklaringsmodell till en sociologisk dito som definierat resande som ättlingar till utstötta ur bondesamhället. Den sistnämnda teorin lanserades av Heymowski på 1950-talet och byggde på ett omfattande men mycket tunt empiriskt underlag. Teorin motsägs bland annat av en uppsjö skriftliga källor som framkommit under de senaste decennierna, främst genom släktforskares arbete, men detta har haft märkligt svårt att få genomslag vid universiteten och bland akademiker.

Här bidrar DNA-tekniken till att rätta ut missförstånden. DNA-tekniken har tveklöst visat att dagens resande har släktband till den tidiga romska invandringen i Sverige under 15- och 1600-talet. Bojs konstaterade att resandes historia länge har missbrukats och undanträngts, feltolkats och rentav beljugits. Hon underströk att personer med resandebakgrund genom sina DNA-test och egen forskning inte bara utforskar sin egen släkt utan är del av någonting mycket större: en korrigering av en felaktig historieskrivning.

Därefter tog Peter Sjölund vid. Sjölund är expert på DNA-teknikens tillämpning inom släktforskning och medförfattare till ovan nämnda "Svenskarna och deras fäder". Han hade inför föreläsningen fått ta del av ett tiotal svenska resandes testresultat utifrån vilka han gjorde ett antal observationer. Han uttryckte viss skepsis inför företagets försök att uppskatta testpersoners etniska bakgrund och beskrev det i huvudsak som ett marknadsföringstrick.

Peter Sjölund föreläser om Resandes DNA. Foto: Glen Karlsson

Det är istället de matchningslistor man får som ger de bästa ledtrådarna till historien. Inte desto mindre tyckte Sjölund det var slående att ett inslag av Sydasien/Indien återkom hos samtliga de resande vars tester han tagit del av. Sjölund hade vidare identifierat ett tiotal person som återfanns i matchningslistorna hos samtliga resande. De flesta av dem är finska romer vilket rimligtvis är ett belägg på att dagens svenska resande och finska romer har ett delat ursprung under 15- till 1700-talet, något som även historiska källor och språk understöder.

Sjölund hade även identifierat så kallade befolkningssegment på kromosomnivå i testresultaten. Befolkningssegment är gamla sekvenser av DNA som går igen hos många inom en viss folkgrupp. Sådana segment kan vara mycket seglivade och träffar mellan två personer på dessa positioner innebär inte nödvändigtvis ett nära släktskap i tid. Ett sådant segment som Sjölund identifierat delades av ett antal svenska resande och vad som av namnen att döma tycktes vara bulgariska eller rumänska romer.

Hittills hade föreläsningen utgått från de autosomala DNA-testerna, dvs det samlade DNA som slumpmässigt ärvs från alla våra förfäder- och -mödrar. Därutöver kan män testa sin Y-kromosom som ärvs oförändrad från far till son. De gamla svenska resandesläkter som Y-testats och befunnits ha ett utomeuropeiskt ursprung är alla placerade inom haplogruppen J2. Det djupa ursprunget till dessa fäderneslinjer pekar mot Centralasien och Kaukasus. Detta stämmer väl överens med vad som är känt från internationell forskning på romska Y-linjer. En handfull så kallade grundarlinjer har pekats ut, det vill säga y-linjer som återfinns idag i alla romska grupper som närmare studerats och därför måste ha funnits hos den ursprungliga gruppen innan ankomsten till Europa. J2 är en av dessa grundarlinjer.

DNA-tekniken visar att ingiften med lokala befolkningar har skett genom hela historien och längs hela den romska vandringen. Resande har, liksom alla folkgrupper, ett blandat ursprung.

Intresset var stort och träffen fullbokad redan en vecka i förväg. Initiativtagare var Sandra Englund, Glen Karlsson, Arvid Bergman och Sebastian Casinge. Gävle kommun, en av landets fem utvecklingskommuner för romsk inkludering, hade frikostigt sponsrat evenemanget och som dess representant närvarade Abedin Denaj. Som en illustration av kvällens tema hade Denaj fått resultatet på sitt DNA-test samma dag som föreläsningen hölls. Denaj har sina rötter på Balkan och vid en jämförelse kunde konstateras att han hade matchningar på DNA med flera av de närvarande personerna i rummet. Matchningarna var avlägsna, precis som man kunnat anta eftersom de gemensamma förfäderna levde för mycket länge sen, men de historiska banden är ännu synliga i DNA.

DNA-tekniken är fortfarande ung och förbättras i snabb takt. Ju fler som testar sig, ju fler pusselbitar kommer på bordet. Framtiden ser ljus ut och tekniken kommer säkerligen att ytterligare förbättra förståelsen av de resandes historia, ursprung och koppling till andra romska grupper.

Mitt möte med en vålnad???

- av Hans Gyllenbäck-Berg

Vid varje berättelse ska jag försöka komma ihåg de olika rekommendörerna och rapparnas ramsor som man alltid började en presentation av artisterna med. Detta gjorde man för att påkalla uppmärksamheten från den publik som alltid samlades framför varietétältet eller cirkustältet, av nyfikenhet för att se vad varietén hade att erbjuda denna gång. Denna ramsa är inte min egen utan tillhörde en av de absolut bästa i branschen; Jan Knatten Olsson (varietet LA Pari). Här kommer ramsan "Hisa, hosa, haisa, alaisa, homsteri, bomsting, bamsting".

Den anekdot som jag nu ska berätta är från en av våra turnéer och jag vill kalla den: Mitt möte med en vålnad???. En upplevelse som än idag ger mig kalla kårar.

Vi var fem cirkusartister som befann oss i en Volvo-duett på väg från en marknadsplats i Värmland. Vårt arbete var färdigt och vi skulle vidare till nästa föreställning och hade en sådär tjugo-trettio mil till nästa marknadsplats. Det var höst och månen sken starkt i den molnklara natten. Vägen gick rakt igenom den vida och mörka värmländska skogen.

Jag körde bilen och på min sida hade jag en god vän vid namn Lazlo, en ungersk cirkus- och varietéakrobat. Han var en grabb i min egen ålder och han var mycket skicklig och duktig i sitt yrke. Lazlo kom från en av Ungerns största och äldsta cirkusfamiljer. Det jag inte visste då var att hans familj låg i en stor släktfejld med en annan familj i Europa. Fejden hade satt en väldigt djup rädsla i honom och av denna anledning var Lazlo alltid beväpnad. I baksätet satt två trollkarlar och en fransk lindansare mellan dem. Den ena trollkarlen var från

Bild: Volvo duett, från Wikipedia

Danmark och när han talade så var han till skillnad från fransmannen - fullständigt oförståelig. Ja, faktiskt så var det nog så att publiken förr trodde att han var clown istället för trollkarl, just med tanke på hans obegripliga sätt att uttrycka sig.

Ja, hur som helst så färdades vi i maklig takt i den stjärnklara värmlandsnatten och såg knappt något annat än en träd och åter träd. På vägen vi körde fanns det vid flera ställen mötesplatser och efter en tids körning stannade vi till vid en av dem för att få en bensträckare. Efter en stund satte vi oss åter i bilen igen och skulle fortsätta vår färd. Men som ungdomar gör så satt vi kvar en stund och pratade om ditten och datten och hur den föreställning vi hållit under kvällen hade fungerat.

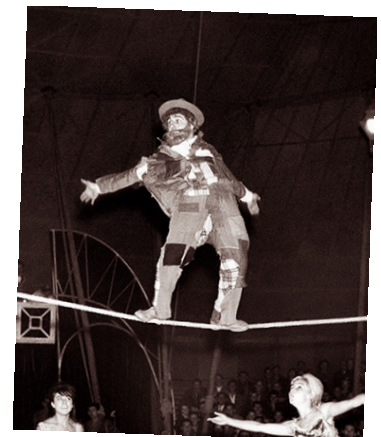

Bild: Lindansare, från Wikipedia

När vi sitter där och talar så tittar jag då och då fram genom vindrutan. Plötsligt tycker jag mig se en figur längre bort på vägen, och tänkte - Vad är det? - en älg? - ett rådjur? -en björn?. Jag sade till Lazlo - "Ser du djuret som går lite längre bort på vägen?" Han svarade att han också såg någonting men kunde inte riktigt se vad det var. Det var mitt i natten och det var väldigt mörkt ute, men som alla vet - när fullmånen lyser på en molnfri natthimlen så ger den ett speciellt sken, så helt mörkt blir det inte.

Efter en kort stund kunde jag urskilja det jag från början trodde var ett djur. Alla i bilen satt helt spända och tittade fram genom bilens framruta, uppmärksammade på vad vi såg framför oss. När denna vaga och obestämbare gestalt kom närmare så såg jag, liksom alla de andra med mig, klart och tydligt att det var en mansgestalt som närmade sig. Det var tillika den största mänskliga varelse jag någonsin har sett. Jag skulle kunna uppskatta hans längd till åtminstone 2.5-3 meter. Och han kom sakta gående närmre och närmre mot bilen. Strax kunde jag urskilja hans klädsel tydligare och tydligare. Han hade en gammaldags slokhatt, vadmalskläder och svarta läderstövlar. Gestalten närmade sig bilen i sakta gemak och vi allihop i bilen uppfattade detta som en mänsklig varelse och inget annat. När gestalten var helt nära bilen så stannade han plötsligt till och tittade rakt in i bilen med stora ljusa ögon. Allihop blev vi livrädda för ögonen lös på ett sätt som jag aldrig sett på någon människa tidigare. Den danske trollkarlen som satt i baksätet skrek något grötigt och obegripligt i chock och av rädsla för vad han såg. Denna jättevarelse stod så nära bilen att vi nästan kunde känna hur han vidrörde bilen. Vi tittade på varandra med skräck i blicken och undrade vad det var som vi såg.

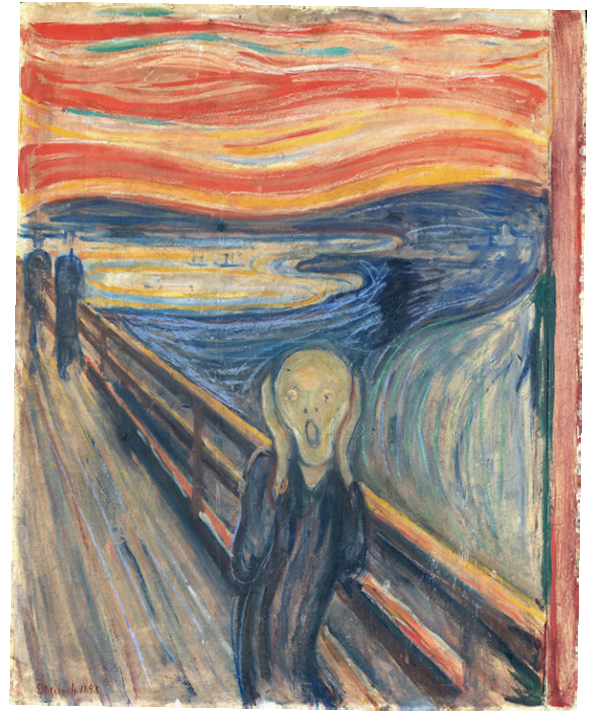

Bild: Skriet av Edvard Munch

Lazlo, som varken var feg eller räddhågsen och som jag tidigare berättat av en viss anledning var beväpnad, steg ur bilen och tog några steg närmare varelsen. Han drog sitt vapen och tre snabba och öronbedövande knallar skar i den månupplysta värmlandsnatten. Sekunden efter att Lazlo hade skjutit de tre skotten i luften vände sig den stora skepnaden sig något om och tittade med sin iskalla blick rakt mot Lazlo - och i samma ögonblick försvann han i tomma intet. Lazlo tog några snabba kliv och kastade sig handlöst in i bilen och skrek - "åk, åk, åk" - och jag tror aldrig att en Volvo-duett har rivstartat så fort någon gång i världshistorien.

Länge satt vi alla tysta och förundrade i bilen när vi färdades i ilfart genom den mörka värmlandsskogen. Färden hade nu ett annat syfte än att transportera oss till nästa marknadsplats, nu körde vi för att komma så långt bort från platsen och händelsen vi bara kunde. Och det så fort det bara var möjligt. När vi kommit någon mil bort så började våra hjärtan slå normalt igen. Vi var alla märkbart tagna av denna chockartade upplevelse. Så började vi prata om vad vi hade sett och om alla verkligen hade sett samma sak. Vi frågade oss

om det bara var månen som hade spelat oss ett spratt? Nej, så var det inte. Våra berättelser var helt samstämmiga och ingen av oss i bilen hade någonsin upplevt något liknande.

Detta är ett minne som aldrig kommer att lämna oss. Vi var allihop nyktra och städade ungdomar som inte var påverkade av någonting som kunde förändra vår syn, utan allt var på riktigt. Vår slutsats var att vi fått uppleva något från en värld vi inte känner till någonting om. Var det en vålnad? Var det en chimär? Var det ett hjärnsnöke? Eller var det en glimt av sådant som människor säger sig uppleva varje dag, det vill säga det oförklarliga. Sådant man idag kan se om i tv-program och som jag aldrig nämnt för någon människa. Då av rädsla för att bli avfärdad som tokig.

Liksom idrottsligor, och lantbruk för den delen, så struktureras artisten säsongsvis och när säsongen är slut så skiljs artisterna alltid åt. Man lovar alltid varandra att man ska hålla kontakten, vilket nästan aldrig sker. Likaså gällde mitt resesällskap från episoden som utspelade sig en höstnatt för längesen i den vida värmlandsskogen.

Nu föll det sig så att jag många år därefter var på en resa i Tyskland med en god vän. Vi åkte igenom en liten stad och där såg jag att en cirkus hade rest ett tält. Jag sade åt min vän att stanna till vid cirkusen. När jag tittade på deras affischer, sådana som brukar finnas på utsidan av cirkusar, så såg jag att bland de medverkande artisterna fanns en ungersk akrobatgrupp. Överraskande nog visade det sig att de bar samma artistnamn som min vän Lazlo en gång gjorde. Jag hade inte sett honom på 25 år, men jag gick in i det stora cirkustältet och frågade om där eventuellt fanns någon som hette Lazlo. Och döm om min förvåning när jag plötsligt såg honom bara en liten bit bort. Där stod han och tränade några ungdomar i akrobatkonster. Jag gick närmre och såg att det verkligen var min gamle vän Lazlo. När han upptäckte mig utropade han - Hans! - och sprang emot mig med ett stort leende och ögon som stålade av glädje. Vi omfamnade varandra med glädje av att få träffa varandra igen efter så lång tid. Mitt nuvarande resesällskap och jag blev självklart bjudna på mat och dryck som man alltid blir bland cirkusvänner, och bland riktiga resande för den delen. Vi talade om vad vi gjort under alla år som gått sedan vi skiljdes och samtalen gled så småningom in på händelsen för många år sen. Lazlo berättade att han nästan dagligen tänkt och funderat på vad vi upplevt tillsammans den där höstnatten i Värmland. Han hade berättat om händelsen för ett antal artistkollegor under de senaste 25 åren, men ingen hade trott honom. Men vi som satt i bilen, vi vet att vi såg och att det vi upplevde var en verklig händelse och ingen dröm. Det är någonting som vi bara fått uppleva en gång i våra liv men som ändå har etsat sig fast i våra huvuden och våra hjärtan. Det var en omtumlande upplevelse där vi fick bevittna ett av världens otaliga mysterier. Ändock någonting som vi vet och är överens om har inträffat.

Men som vi alla vet, här i livet är det så mycket som händer och sker, och som ingen kan förklara. Så när allt kommer omkring - varför skulle vi då kunna det?

Missförståelsen av myndigheternas användande av ordet tattare

- av Arvid Bergman

Jag har nyligen skrivit en bok om tidigt anlända afrikaner till Sverige. I den boken finns ett kapitel om romanifolket eftersom att min mors romanisläkt delvis också har ett afrikanskt påbrå. Då genom ett ingifte med en son till en av de afrikaner som kom hit ungefär 1783.

När jag först skulle skriva kapitlet om romanifolk, eller resande, var det problematiskt hur jag skulle förklara den här gruppens bakgrund för en buro, en icke-resande, som möjlig läsare. Risken fanns att om jag använde begreppet romer skulle allting missförstås och härledas till den kelderash-romska gruppen (Taikon, Kaldaras etc.) som av någon anledning kallas svenska romer, vilket självklart förvirrar läsaren. Jag fann ingen annan utväg än att redogöra för hur myndigheterna historiskt sett har använt ordet tattare. Jag upplever också att både resande och buroar har missförstått hur ordet faktiskt använts genom historien. I resandes fall så är det självklart att det är känslösamt med ordet "tattare" då väldigt många födda från tiden runt 60-talet och dessförinnan fått höra ordet i många sammanhang och då naturligtvis på ett mycket nedsättande sätt. Inte minst på skolgårdarna runt om i landet. Av flera anledningar har ordet tattare och dess betydelse blivit mycket svårt att reda ut, utifrån dagens uppfattning och laddade innebörd vill säga. I buroars fall blir man matad av forskare vid högskolor och universitet som menar att man ska akta sig för att jämställa ordet tattare med resande. För några år sen förklarades på bästa sändningstid i SVT:s program "Historieätarna" att tattare var en social utfattig status på 1600-talet, och inget mer.

Så är dock inte fallet. En sådan förklaring ligger mycket långt från verkligheten. När jag var liten fick jag höra om en bekant till min familj. Han hade fått ett stort T i en anteckning av en myndighetsman som han som barn stått inför. T stod för tattare och när jag sedan växte upp tänkte jag ofta på att myndigheterna verkade ha väldigt bra koll på vilka som faktiskt var av resandesläkt. I nutid läste jag en artikel i en lokaltidning där det påstods att vem som kallades för tattare i bland annat tattarinventeringarna 1943-44 skedde helt slumpmässigt. Dessa felaktigheter blev jag tvungen att slå hål på och på mitt eget sätt förklara vilka de resande är. Samtidigt skulle jag påvisa att samhället mycket väl visste vilka "tattarna" var, och att det var just de resande.

Äldre buroar visste mycket väl vilka som var vilka i samhället. Jag har pratat med flera äldre personer som alltid sade samma sak; "Tattarna hade svart hår" och "zigenarna" var en annan grupp. När jag läste Carl Martin Bergstrands bok "Tattarplågan" var det precis samma typ av vittnesmål från buroar. Däremot vet idag yngre generationer knappt något alls om det gamla Sverige. Man vet kanske bara var som står skrivet i ens egen smartphone.

Jag har granskat polisunderrättelser mellan åren 1878-1935 och däri är det tydligt att ordet tattare var synonymt med en person av resandesläkt under perioden. Visserligen så fanns det flera ord för resande i polisunderrättelser. Bland annat hästskojare, zigenare och vandringsfolk, men när ordet tattare förekom är det i nästan samtliga fall jag sett en person av resandesläkt som åsyftas. Det är svårt att sätta någon slags procentuell bedömning på hur många av de tattare som omnämns i polisunderrättelser mellan 1878-1935 är av bekräftad resandesläkt. Den absoluta majoriteten är dock av resandesläkt, men det finns också någon enstaka buro som i polisunderrättelser kallas tattare. Dock är det bara ett ytterst litet antal personer i det stora hela. Anledningen till att det inte går att fastslå om alla verkligen är av resandesläkt är att vissa personer är svåra att bekräfta då det finns för knapphändiga uppgifter för att stärka personens bakgrund.

ansigte, stor, spetsig näsa, är groft bygd o. 5,9 fot lång; särskilda kännetecken något kal hjässa o. mörk hudfärg (tattare), enl. medd. af Fängel-

Bild från polisunderrättelser 1878. Foto Old Books Digitally Remastered. Visby.

Tattarinventeringen 1943-44 har jag inte hunnit gå igenom helt från norr till söder, men jag har gått igenom Stockholm stad, Gävleborgs län, Norrbottens län och Kopparbergs län. Jag är inte helt färdig med min granskning, men för Gävleborgs län och Stockholms stad är det åtminstone minst 75 % som är bekräftade av resandesläkt. Förmodligen är ännu fler av de personer som förekommer i registreringen av resandesläkt, men problemet är som jag tidigare påpekat - det är svårt att identifiera de resterande. Det lutar mot att den verkliga procenten av resande i dessa källor skulle kunna vara runt 90 %. Söker man i till exempel Sveriges folkräkning för år 1910 finns bland annat 145 personer som har fått yrkesbenämningen "tattare", men det är egentligen en benämning kopplad till etniciteten, eftersom samer benämns som samer också under "yrke" för år 1910. Över 90 % av de som benämns "tattare" för år 1910 är av resandesläkt, resten är oidentifierbara eller ingifta i resandesläkter. Någon sådan djupare granskning har varken "Historieätarnas" docenter eller andra forskare gjort eller ens ansträngt sig för att göra. Man verkar fortfarande använda sig av Adam Heymowski, som egentligen är helt utgången som trovärdig forskare på resandeområdet, vilket flera av våra duktiga genealoger idag klart visat.

Sammanfattning av bilden till höger:

"Av hävdvunnen uppfattning anses vederbörande var av tattarsläkt, men har också avvikande utseende eller rasdrag samt har ett tattartypiskt levnadssätt. Talar det s.k. tattarspråket i tämligen stor utsträckning. Vederbörande är ej angiven i församlingsboken som tattare."

Titel och namn: _____ Adress: _____

Titel och namn: _____ Adress: _____

3. Anses vederbörande vara av tattarsläkt

a) enligt en i orten sedan länge hävdvunnen uppfattning? *Ja.*

b) på grund av från den övriga ortsbefolkningen avvikande utseende eller rasdrag? *Ja.*

c) på grund av familjemedlemmarnas levnadssätt? *Ja.*

d) av andra skäl och i så fall vilka? _____

4. Är det bekant, om vederbörande använder sig av eller behärskar det s. k. tattarspråket?
Ja, i tämligen stor utsträckning.

5. Är vederbörande i församlingsboken angiven såsom tattare? *Nej.* (ja eller nej)

Sk. nr 1028, 10, 1944, 1000 ex. Sveriges Högskoleverket

Bild: Registerort 1943-44. Foto Arvid Bergman.

Jag är glad att jag kunde få in detta ämne i min bok. Afrikaners historia i Sverige verkar just nu långt mer populärt än de resandes. Förmodligen hade det varit betydligt svårare att få ett förlag att ge ut en bok om bara resandes historia, men genom att lyfta en anfader av afrikanskt ursprung som gift in sig i en resandesläkt så var det möjligt. Min bok heter *Född slav- död fri?* Den handlar främst om de före detta slavar som kom hit på 1700- och 1800-talet, men också om resande, statare och resten av samhället. Min anfader Richard Abrahamsson fick en son som hette Karl Gustav Abrahamsson Svärd. Han gifte sig sedan med resandekvinnan Agneta Maria Stålberg och de fick i sin tur fyra barn som levde till vuxen ålder. Därmed finns det ganska många bland romanifolk idag som är ättlingar till Richard Abrahamsson, eller som är släkt med hans ättlingar.

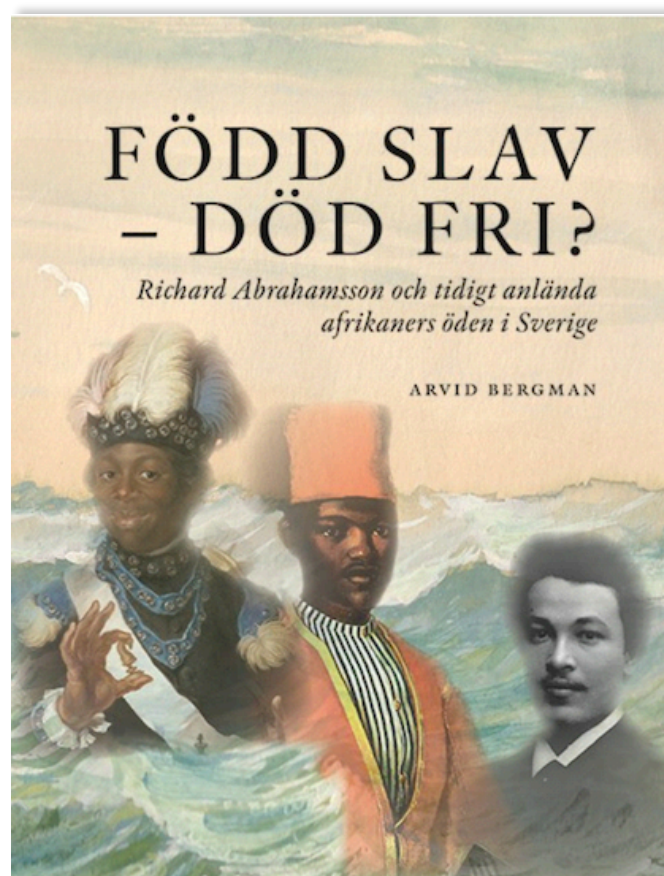

Foto: Stockholmia förlag. Formgivning Tina Danielsson.

Arvid Bergmans bok gavs ut i September 2018 och bygger på ett långvarigt och seriös forskningsarbete. I boken synliggörs flera intressanta aspekter av den svenska historien, som här berör såväl afrikaner som resande. Vi kan varmt rekommendera boken!

Vad är romanispråket?

Felaktiga översättningar av romani-ord

I sällskapet bedriver vi ett långsiktigt arbete med att skapa förutsättningar för att vårt romani-språk ska kunna revitaliseras på riktigt. Vi samlar därför kontinuerlig in så mycket språkmateriel vi bara kan för att kunna åstadkomma detta. Det material vi samlar in jämför vi med både gamla nedteckningar och den romani vi kan höra talas idag. Vi samlar både in enstaka ord och hela sammanställningar av ord. Då såväl från publicerade som opublicerade källor. En del av materialet består av nedskrivna meningar eller strofer av sådant som någon har sagt, men kan också vara gamla visor som innehåller romani i någon utsträckning. Den mest omfattande och informativa i sitt slag är Allan Etzlers ordlista från 1944. Men trots Etzlers noggrannhet är hans översättning av ord eller strofer som uppgivits på romani för honom ibland helt felaktiga. Mig veterligen har ingen genomgående analys av ordlistans översättningar gjorts och själv har jag bara hunnit analysera vissa delar. Utifrån min analys kan jag konstatera att det finns ett och annat ord vars översättning är rakt uppåt väggarna. Om ett sådant exempel ska jag skriva nu.

Under hösten översatte jag en barnbok som skrivits av vår egen fantastiska författare Thom Lundberg. Boken är skriven har titeln - Upp upp i högsta trädet - och har publicerats av Wanås konst. Se länk [HÄR](#). Berättelsen utspelar sig i 1600-talets nordöstra Skåne, under tiden då svenska och danska härar ligger i krig. Huvudkaraktärerna är barnen och syskonen Truls och Tora. Vid ett tillfälle i berättelsen klättrar de två syskonen upp i den stora skogens högsta träd för att kunna blicka ut över landet. När jag översatte, eller egentligen omformulerade den, texten till romani så kom berättelsen till en punkt då barnen ska klättra högre och högre upp i trädet. Naturligtvis blir det på romani att barnen klättrade - *predder* - alltså högre upp. *Predder* är romanins komparativ av adverbet *pre* [upp eller på] och denna grammatiska funktion används för att böja adverb eller adjektiv till komparativformer. Enklare förklarar, när man böjer ord som *stor* till *större* eller *liten* till *mindre* etc. Inom den dialektgruppen av romani-varieteter som vår svenska romani hör till böjer man just sådana ord genom använda ändelsen -*er* eller -*der*. Trots att inte alla resande som talar romani idag böjer sina ord på detta vis så gör faktiskt en många av oss just så. Utan att tänka på det. Detta sätt att böja ord är en grammatisk rest från den flekterande grammatiken, som det heter i lingvistiska termer. Den grammatik som våra förfäder använde sig av i sin romani när de för århundraden sedan invandrade till Norden. Mycket i vårt romani-språk har förändrats under de senaste århundraden, men denna grammatiska rest vittnar om att våra förfäder talade så. Liksom man gör eller en gång gjorde i våra närbesläktade romani-varieteter. Bland annat i de som historiskt sett talas i Storbritannien, Finland och i tysktalande områden på kontinenten.

När jag satt och skrev på min översättning så slog det mig plötsligt att jag sett ordet *predder* i Etzlers ordlista, fast med en annan översättning än vad ordet betyder - längre/högre upp. Jag plockade fram vårt exemplar av Etzler och slog upp ordet. Och precis som jag anade hade ordet en annan översättning än ordets rätta betydelse.

Bild: Från Etzler (1944) sid. 284

predde(r), prede(r) mellan C E¹ E² G. Sundt *predder* igjennem, imellem. i *predder* emellan C, le but i *prede* taga mycket emellan E¹, dela gavon en halvsläng i *predde* ge karlen en 50-lapp emellan E².

I textstycket framgår att inte bara Etzler utan även Eilert Sundt, som nedtecknade romani-ord i Norge på 1800-talet, hade översatt ordet på samma sätt. Båda var vad man kan kalla, ute och cyklade. Alltså var översättningarna fullständigt felaktiga. Utifrån Etzlers exempel framgår tydligt att man använt ordet *predder* i ett affärssammanhang. Ordet har också använts av fyra skilda personer. För att förstå kontexten måste man också förstå de resandes idéhistoria och då i synnerhet runt handel. I gamla tider var en betydande del av handeln ren byteshandel, som bygger på att två parter byter varor med varann. Det kan vara ett lerkärl som byts mot lite fläsk och potatis, eller glasflaskor som byts mot klädesplagg, eller rentav två hästar som byter ägare. Ja, våra läsare kanske spontant kommer att tänka på Hasse Alfredssons barnvisa - Ska vi byta (grejer).

Utifrån resandes tankevärld är affären bättre ju mer man får utöver den raka byteshandeln och då kan reda penningar vara att föredra. En duktig affärsman var alltid högaktad och omtalad bland resande, som ju var ett handelsfolk. På svenska säger man att något ges *emellan* i en bytesaffär, men utifrån ett resande-perspektiv uppfattas detta på ett annat sätt. Antingen får man en utdelning eller en kostnad som ligger över vad man utgått från. Slutpriset är alltså högre eller lägre än vad man utgått från. Därav användandet av ordet *predder* på romani. Den kontextbundna översättningen stämmer såtillvida att man säger *emellan* i detta sammanhang på svenska, men ordet *predder* kan inte översättas rakt över till *emellan*. Men för att ens kunna tolka och förstå ordets egentliga innebörd så måste man också tolka kontexten utifrån ett resande-perspektiv, alltså ur ett inifrån-perspektiv och i synnerhet bör man känna det semantiska fältet ifråga. Alltså begrepp och språkbruk som hör handel till. Av denna anledning förekommer ett flertal direkta felöversättningar i diverse ordböcker, vilket också syns när en del av de våra skriver på sociala medier och använder ord man lärt sig från sådana verk. Beklagligt nog reproducerad sådana felaktigheter konstant av sådana som saknar en djupare förståelse för vårt språk. I avsaknad av det som idag kallas kuluturkompetens missar man språkets själ. Något som alla språk har och som skiljer sig mellan olika språk. De av oss som talar engelska, hur låter den raka "svengelska" översättningen - "Near doesn't kill no rabbit"?

I Skandinavien har det ur romani-språket genom historien bildats en "enklares" eller "allmän" form av romani, vid sidan av den sk. "djupa romanin". Den enklares formen är också ibland den enda romani som är känd för en del personer. Ofta hör jag att man prompt vill kalla språket "resanderomani". Egentligen är inte den enklares formen samma sak som "djup romani", utan är resultatet av en parallell språklig utveckling som bygger på den svenska grammatiken och som helt saknar komparativformer som *predder*. I stället för *predder* och *fedder* säger man *högre pre* och *latchoare*, i enlighet med det svenska språkets grammatik. Detta påvisar en markant skillnad från "djupromanin" som successivt har sammanflätats med det svenska språket och som påvisar att den svenska grammatiken successivt ersatt den flekterade grammatiken, men faktiskt bara delvis, inte helt och hållet. Etzlers ordlista innehåller både "djup romani" och den enklares formen, vilket han naturligtvis saknade kompetens att särskilja. En intressant aspekt i detta kan utläsas i Dennis Avorins avsnitt i Klanen. Se sid 6.

I Etzlers bok finns en avskrift av den finska prästen Christfried Gananders förteckning över ord och strofer på romani ur - Undersökning om de så kallade Tattare eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens - från 1780-talets östra Sverige, dagens Finland. I Gananders uppteckning förekommer ett stycke med exempel på flera komparativformer, som alla följer samma mönster.

Bilder: Ganander i Etzler (1944) sid. 313

Adjectiva. Exempla comparationis:

baari, stor.

i baardidr, större.

baaridera (ro dewel), (den) högste (Guden).

chisko, god.

fedider, bättre.

» , bäst.

(o) *lansto (romm)*, lång (karl).

olantider, längre.

lanstider (ari jouka), längst (i allas hoop).

barwalo, rijk.

barwalider, rijkare.

barwalideri (lengo hoopa), (han är)

rijkast (af allihoop, af alla sina camerater).

Liksom andra som nedtecknat ord och strofer på romani har Ganander inte alltid fördelat de olika orden helt korrekt, men flera komparationer av adjektiv är exemplifierade. Av *bari* [stor (*fem.*)] finns i *baardidr* [större], troligast en felskrivning av *i baarider* [den större]. *Fedider* [bättre / bäst] är noterat både komparativ- och superlativform av *chisko*, synonymt med *latcho*. Genom exemplen går att utläsa att ändelsen *-ider* skapar komparativ- och/eller superlativformer av adjektiv. Likadant som i svensk romani.

För att vidare knyta an till våra närliggande romani-varieteter, i Finland, Storbritannien och Tyskland, har jag tittat i några gamla böcker där man gjort mer omfattande nedteckningar av romani:

- Franz Nicolaus Fincks - Lehrbuch des Deutcher Ziguenersprache (1901)
- Arthur Thesleffs - Wörterbuch des Dialekts Der Finnländischen Ziguener (1901)
- Bath C Smarts och Henry Thomas Croftons - The dialect of the English Gypsies (1874, 2:a upplagan).

Bild: Finck (1901) sid. 30

— 30 —

§ 44. Von den Adjektiven wird, soweit die Bedeutung es zulässt, ein Komparativ mittelst des (nach § 42 unflektierbaren) Suffixes *-ədər* gebildet, vor dem ein stammauslautender Vokal schwindet, z. B. *p'urədər* 'älter' zu *p'uro*. Besonders zu merken sind die Komparative *fədədər*, *fədər* zu *látšo* 'gut' und *bútər* zu *but* 'viel' und *hólədər* zu *midšax midšex* 'schlecht'.

I stycket skriver Finck att adjektiv böjs genom suffixet *-ədər*, tillika med en teckenuppsättning som dagens ordbehandlingsprogram inte har. I *p'urədər* zu *p'uro* [äldre av gammal], *fədədər*, *fədər* zu *látšo* [bättre av bra] och *bútər* zu *but* [mer av mycket] och *hólədər* zu *midšex* [sämre av dålig]. Fincks exempel på komparationer i sinti-romani är desamma som i vår svenska romani.

Bild: Thesleff (1901) sid. 117

Komparation der Adjektive und Adverbien.

Pos.	Komp.	Superl.
báro (gross).	báride	koni báride,
bút (viel).	butte, buttide	koni butte, buttide
šukar (sachte)	šukirde	koni šukirde

I Thesleffs lexikon för romani i Finland (1901) finns en uppställning av komparationer av adjektiv och adverb, med romani-orden *baro* [stor/större/störst], *but* [mycket/mer/mest] och *šukar* (schukar) [sakta/saktare/saktast]. Här skiljer sig dock superlativformen från vår svensk romani genom bruket av prefixet *koni*, som å andra sidan inte finns med i Gananders uppteckning från 1780.

ADVERB.

29

Examples.

POSITIVE.	COMPARATIVE.	SUPERLATIVE.
<i>Baúro</i> , great	<i>Baúrodár</i>	<i>Baúriest</i> , <i>baurodárest</i> , most <i>baúrodar</i>
<i>Choóro</i> , poor	<i>Choórodár</i>	<i>Choóriest</i> , <i>choorodárest</i>
<i>Póóro</i> , old	<i>Póórodár</i>	<i>Póóriest</i> , most <i>póórodar</i>
<i>Tárno</i> , young	<i>Tárnodár</i>	<i>Tárniest</i> , most <i>tarni</i>
<i>So boótoder too koméssa ?</i>		What do you want most ?
<i>O kolé so komóva feterdatr.</i>		The things I want most.

These forms for the comparative are fast dying out, and giving way to English formations ; they are, however, still in ordinary use in several families.

The Turkish Gypsies use a similar termination. Dr. Paspatis, p. 56, gives

Baró, great ; *Baredér.*
Kaló, black ; *Kaledér.*
Tiknó, young ; *Tiknedér.*

The comparative degree in Persian is formed by adding *-tur* or *-lar*, e.g.,

Door ; *Doortur.*

Sometimes this degree in the English Gypsy dialect is formed irregularly, e.g.,

Koóshko, good ; *Fétterdáir*, better.

En mycket intressant sak är att Smart och Crofton i stycket med exempel på komparativformer av adverb faktiskt skriver: "Dessa former för komparativ är snabbt utdöende och ger plats åt engelska (grammatiska) former; De används dock fortfarande i flera familjer". Smart och Crofton har sett och hört att romani-talare under perioder förändrar sitt språk i grunden. Romanin i Storbritannien befinner alltså sig under den aktuella perioden i en förändringsfas. Den språkliga utvecklingen i Skandinavien förefaller vara identisk med den i Storbritannien, och verkar dessutom ha skett under samma period, vilket är otroligt intressant. Men trots att en del romani-talare övergår till att använda romani-ord med majoritetsspråkets grammatik gör inte alla det. Åtminstone inte lika fort och i samma utsträckning. Att utvecklingen dock ändå leder åt mot att allt fler börjar att tala den enklare formen beror säkerligen på att den är förståelig för talare av "djup-romani", men inte tvärtom. När denna enklare form började att utvecklas kan vi inte med säkerhet veta och om inte tidigare så slog denna enklare form i vart fall igenom under 1800-talets senare hälft. I Sverige kom denna enklare form av romani skiljas i de resandes tankevärld som romani och "djup-romani", vilket man i vissa släkter, som min egen, parallellt talat ända in i modern tid. Då givetvis inom familjen. Och varför man gjort så kanske vi kanske titta närmre på en annan gång?

/ Jon Pettersson

Resande och majoritetsvenskar

- i stadsdelen Valhalla i Helsingborg

- av Niklas Bernsand

De senaste årtiondena har de nationella minoriteternas kulturarv i Sverige uppmärksamrats allt mer i takt med att kulturell mångfald tillsammans med andra tidigare underordnade perspektiv har givits mer plats i kulturarvsarbetet. Inte minst romer har blivit mer synliggjorda, i forskning och media såväl som i museernas utställningar. Samtidigt finns det skäl att hävda att resande, som är den grupp inom den romska minoriteten som funnits längst i Sverige och som utgjorde en stor majoritet av landets romer fram till de senaste årtiondena, kommit i skymundan i förhållande till andra romska grupper, särskilt vad gäller det historiska perspektivet. När fokus väl riktats mot resande har mycket arbete varit inriktat på utgrävningar av och popularisering av kunskap om resandes boplatser på landsbygden, som Snarsmon i Bohuslän (se Andersson 2008) och Krämarstan utanför Finnerödja. Historiker har på senare år också föredömligt genomlyst hur rasism och antiziganism från myndigheter och majoritetsbefolkning drabbat resande i svenska städer (se t.ex. redogörelserna för de s.k. tattarkravallerna på Öster i Jönköping i Selling 2013 och Ericsson 2015). Däremot är resandes vardagsliv i svenska städer under 1900-talet ett fortfarande i princip outforskat område.

Om resandes liv och relationer till majoritetsbefolkningen tidigare främst hade formats av landsbygd och landsvägar, kom med 1900-talets tilltagande urbanisering många resande att flytta till större eller mindre städer. I några av dessa städer kom resande att leva i större gemenskaper koncentrerade till särskilda stadsdelar. Exempel på sådana stadsdelar med mer kompakt resandebosättning var förutom ovan nämnda Öster i Jönköping Kirseberg eller Backarna i Malmö och Valhalla i Helsingborg – det senare ett område som sedan några årtionden tillbaka till största delen är rivet. I dessa områden levde resande under stora delar av 1900-talet sida vid sida med majoritetsbefolkningen, bodde i samma slags bostäder och gick i samma skolor.

Resandes liv i arbetarklasstadsdelar som Kirseberg och Valhalla antyder ett annat möjligt urbant romskt kulturarv än vad som kommer till uttryck i Fernståls och Hyltén-Cavallius (2018) läsvärda skildring av kelderashromska lägerplatser i Stockholmsområdet. Om den lilla och vid förra sekelskiftet invandrade kelderashromska gruppens kamp i mycket gällde bostäder, skolgång och medborgarskap, en kamp som från 1950- och 1960-talen fick stöd av många namnkunniga svenskar, var den betydligt större resandegruppen helt utan röst i det större samhället, och utsatta för en stigmatisering och ett starkt assimilationstryck som fick många resande att "gå under jorden" och dölja sin identitet från omgivningen (se

t.ex. Hedström-Lundqvist och Hellman 2015:31). I denna situation kunde områden med stor resandebefolkning som Valhalla erbjuda ett mått av trygghet för många resande.

Den mycket knapphändig litteratur som finns om Valhallaområdet berör nästan inte alls resande som grupp. Resande nämns däremot i förbigående i en del av den litteratur som berättar om stadsdelen Kirseberg i Malmö under 1900-talet (se t.ex. Thagaard 1985, 1992), men skildringarna är både kortfattade och tendentiösa, eftersom de enbart bygger på majoritetsbefolkningens minnesbilder av livet i området och resandes egna erfarenheter och uppfattningar inte redovisas. Ericsson (2015) diskuterar polisens särskiljningsstrategier mot de som stämplades som "tattare" i Kirseberg, men även här är perspektivet ett annat. Det finns alltså nästan ingenting alls skrivet om den urbana resanderomska vardagsmiljö som funnits i Helsingborg och Malmö utifrån gruppens och dess grannars egna minnen och erfarenheter. Ur ett forsknings- och folkbildningsperspektiv är kunskapen om resanderomers liv i skånska städer under 1900-talet i stort sett obefintlig.

Denna korta artikel syftar till att presentera ett pilotprojekt, *Resanderomskt urbant kulturarv i stadsdelen Valhalla i Helsingborg*, som under 2018 drivits av Frantzwagner Sällskapet med ekonomiskt stöd av Region Skåne. Pilotprojektet, som syftar till att samla in ett första grundmaterial om resande och deras grannars liv på Valhalla, har under 2018 genomfört ett tiotal intervjuer med både resande och icke-resande som bott på Valhalla och deras efterlevande, liksom med kännare av Helsingborgs utveckling under 1900-talet. Genom intervjuerna har vi försökt få en bild av hur invånarna minns området och livet där. Hur levde man? Hur försörjde man sig? Hur såg vardagen ut? Hur var relationerna mellan resande och majoritetsbefolkningen i området? I ett senare skede ska det insamlade materialet, som kommer att utvidgas med framförallt arkivstudier, om resande och deras liv på Valhalla ligga till grund för en populärvetenskaplig bok, en engelskspråkig forskningsartikel, en föreläsningsserie och - i samarbete med Kulturmagasinet - en utställning.

Valhalla är intressant eftersom det både som arbetarklasstadsdel och resandeområde skär mot en traditionell kulturarvsfokus. Det är ingen slump att den försvunna stadsdelen idag är föremål för flera kulturarvsprojekt som fokuserar på området som helhet: det av Riksantikvarieämbetet finansierade projektet Valhalla - stadsdelen som försvann, och VÄV (Vi som älskar Valhalla), som aktivt arbetar med att dokumentera, samla in berättelser och foton om livet i området och dess invånare. I dessa projekt deltar också resande Valhallabor.

De flesta av våra respondenter är födda på 1940- och 1950-talen och har starka egna minnen från livet på Valhalla. Enstaka resande sagesmän är födda på 1970-talet, när rivningen av Valhalla redan hunnit gå långt. De föddes utanför - ofta omedelbart utanför - Valhallaområdet av föräldrar som nyss flyttat från den försvinnande stadsdelen. De har inga egna minnen från Valhalla, men bär med sig många och rikhaltiga berättelser om området från sina föräldrar, äldre släktingar och vänner från

andra resandesläkter, och uttrycker därmed vad den amerikanska minnesforskaren Marianne Hirsch kallar postminnen. Dessutom har de själva upplevt den resande Valhallagemenskapens fortsättning både i barnrikehusen på Norrehedsgatan på 1970- och 1980-talen, dit de flesta resande från Valhalla flyttade när området revs, och i ett bostadsrättsområde i Bårslöv på 1990-talet dit många resande från samma släkter också flyttade. Även dessa respondenter representerar därmed också en urban resandekontinuitet som sträcker sig från 1918 när Fritiof och Amanda Lindberg flyttade in i huset på Torpgatan 41, en adress som under många decennier kom att vara starkt förknippat med resande på Valhalla.

De resonemang som förekommer i denna korta text ska inte ses som färdiga slutsatser från projektets sida utan som ett första försök att presentera ett unikt och mycket rikt intervjumaterial om resande på Valhalla under 1940-talet och några årtionden framåt.

Valhallaområdet

Valhallaområdet låg längst ner i söder på Raus plantering i Helsingborg på gränsen till Råå, och bestod huvudsakligen av de tre gatorna Valhallagatan, Torpgatan och Odengatan, mellan Planteringsvägen och havet vid Öresund. Spårvagnen från centrum till Råå gick genom Valhalla från 1920-talet, men området kunde uppfattas som relativt isolerat, nästan som en egen by på slätten vid havet (Fredriksson 1994: 98). Området kom till under en expansiv fas i Helsingborgs historia, när människor från när och fjärran lockades av arbetstillfällen och försörjningsmöjligheter i staden. Valhalla började bebyggas på 1890-talet och de flesta av de drygt 150 husen - både småhus och två- och trevånings flerfamiljshus med hyreslägenheter - hade hunnit byggas under det första decenniet av 1900-talet (ibid: 100). Bostäderna var relativt små och enkla, ofta med utedass på gården ända fram till att området stegvis revs från 1960-talet till 1980-talet.

Modell över Valhallaområdet byggd av Rolf Sjölander. Foto: Arne Wallentin

Områdets befolkning expanderade snabbt och steg från 58 personer 1896 till 1100 invånare på 1940-talet (ibid: 102). Som mest sägs området haft ca 1500 invånare på 1950-talet. Många av invånarna arbetade på Kopparverket, som på 1930-talet flyttades till området, men här bodde även hantverkare och småföretagare. De resande i området försörjde sig främst inom sina traditionella näringsgrenar som skrothandel och försäljning, även om yrkesstrukturen hos en del resande ur generationen född på 1940-talet och framåt kom att mer likna majoritetsbefolkningens med arbetaryrken och anställningar inom vård och butiksverksamhet:

Nej, i min generation när jag växte upp min storasyster hon jobbade i affär, och min lillasyster inom sjukvården. Sen var det många av mina yngre kusiner, de höll ju på med de här resande som de höll på med, förr sålde de mattor och kuddar, de kunde sy och allt sånt där, och längre fram så blev det nog lite yrkesarbete, plåtarbete och hela den biten, och då blev det bättre och bättre och bättre och bättre va... så försäljningen, den sjönk ju ner, men det var ju några som höll på med den här handeln va, men det var inte den stora som det var innan (R2, resande, man, född på 1940-talet).

Området hade ett relativt vittförgrenat nät av småbutiker av olika slag, vilket tillsammans med samlingspunkten Café Paradis, omnämnt av de flesta respondenter, ett aktivt föreningsliv och stark lokal gemenskap kunde ge en känsla av att stadsdelen utgjorde en värld i sig själv, där det som behövdes för livets nödortf fanns tillgängligt på nära håll:

Valhalla var en utmärkt arbetarstadsdel, absolut utpräglad ... och väldigt unik eftersom den låg på en sådan liten yta mellan då Norrahedsskolan och ja, Holger Danskes gata... Det var ju ett litet... man gifte sig ganska mycket inom området också med folk som bodde där. Och där var ju ganska... egentligen hade du aldrig behövt åka därifrån för du kunde handla livsmedel, fisk, läsk och mjölk var där, och även bjöds där på starka drycker genom tillverkning i koloniområdets vänstra hörna, egentligen behövde man inte göra det. (IR5, icke-resande, man, född på 1940-talet)

Fem Valhalla-grabbar framför Café Paradis 1938. Fotot delat av Jörgen Åhman

Rivningen av området hade sin bakgrund i stadens behov av mark för industribebyggelse, vilket manifesterades i stadsplanen 1947 där Valhalla betecknades som industriområde och buffertzona. Rivningen av Valhalla kan också ses som en del av den större "sanering" av kvarter och fastigheter som pågick i Helsingborg och övriga landet på den tiden - standarden på bostadsbebyggelsen anfördes också som skäl till att området i stadsplanen avsattes för industrier. Vissa invånare protesterade och anförde nedsmutsningen från Kopparverket som orsak till sanitära problem, men dessa invändningar hjälpte inte (ibid: 101). Flera av våra respondenter misstror också de officiella förklaringarna bakom rivningsbeslutet och menar att områdets sociala status som utpräglad arbetarklassstadsdel gjorde att det blev ett lätt byte för byråkrati och industriintressen (se även citat i ibid: 102):

...hade nu området bestått av advokater och arkitekter, då hade det varit ett helt annat ljud i skällan. (IR5, icke-resande, man, född på 1940-talet)

Det var ju så att dels var det vanligt enkelt arbetande folk med dålig utbildning och när dom fick ett papper från kommunen, dom var ju lika kloka på liksom vad är nu detta, ja ska man överklaga, ja vi slänger det... ja så vann saker och ting laga kraft utan att man visste hur man skulle göra för att protestera eller överklaga eller någonting sådant så det blev ju följden. (IR6, icke-resande, man, född på 1940-talet).

Nästan alla respondenter, resande såväl som icke-resande, som vuxit upp på Valhalla, målar sin barn- och ungdomstid i ljusa färger och betonar att området med sitt goda kamratskap och sociala sammanhållning var en bra plats att växa upp på. Även om någon respondent nämner t.ex. utedassen på gårdarna som något som ibland kunde väcka obehag lyfter flera fram att det om något är själva rivningen av området som framkallar negativa associationer, snarare än något inslag i livet i stadsdelen.

Resande i Valhalla

Resande blev med tiden en betydande del av områdets invånare, och resandesläkterna kom att sätta sin prägel på Valhalla. Den resande inflyttningen på Valhalla inleddes när Fritiof och Amanda Lindberg 1918 köpte ett hus på Torpgatan 41, och resandebefolkningen i området ökade de följande årtiondena successivt i antal. Det är svårt att fastställa exakt hur många resande som bodde på Valhalla, inte minst eftersom det var vanligt att individer och familjer bodde i området periodvis och ibland inte var mantalsskrivna där, men vid vissa tidpunkter tycks det röra sig om uppemot ett hundratal personer. De många resande som bodde i andra delar av Raus Plantering och på Söder i Helsingborg umgicks också mycket med sina släktingar och vänner på Valhalla.

Släkttillhörigheten är ett viktigt inslag i resandekulturen, och bidrar starkt till att definiera individens plats i resandesamhället. Resande ur de olika släkterna i området bildade ofta par och skaffade barn med varandra, så att efterkommande till resande på

Valhalla ofta härstammar från flera av släkterna på området. På Valhalla förblev Lindbergarna den numerärt största och mest tongivande resandesläkten. Den näst största resandesläkten i området var Svartepettrarna, som bodde i stadsdelen sedan tidigt 1920-tal. Förutom dessa två släkter bodde vid olika tidpunkter under 1900-talet även representanter för åtminstone resandesläkterna Björk, Fogelqvist, Brolin och Holmdahl i området. Om Lindberg och Fogelqvist flyttade till Valhalla från Småland, främst från olika orter i Jönköpings län, så var Svartepettrar och Brolin sedan länge skånska resandesläkter med rötter på Österlen, i norra Skåne och på Söderslätt. Att även resande från andra landskap kunde uppfatta resandegemenskapen på Valhalla som lockande visar en i ett annat sammanhang publicerad intervju med en resandekvinna från Uddevalla som flyttade till området i början av 1960-talet:

Gretas första egna bostad var en lägenhet på Råå i Helsingborg. Den tog hon över efter sin syster och svåger. Det var inga problem, i huset bodde andra resandefamiljer med barn. Där var alla samlade, det var "en för alla och alla för en", säger hon. Man ställde upp för andra familjer så gott man kunde (Hederlig 2015: 77)

Det framgår tydligt av våra intervjuer att släkten Lindberg för majoritetsbefolkningen på Valhalla var den centrala resandesläkten, och släktnamnet Lindberg kunde fungera som ett samlingsnamn för resande i området. I övrigt tycks icke-resande på Valhalla ha använt samma benämningar för resande som användes i andra delar av Sverige och länge även av myndigheter, främst tattare (eller den skånska varianten tattrer). Respondenterna nämner också begrepp som tavingar, tasingar eller nasare (sannolikt med hänvisning till att många resande var försäljare). Rååborna ska dessutom ha kallat resande på Valhalla för "lumpas", vilket anspelade på att några resande bland andra sysselsättningar samlade lump (R3, resande, man, född på 1970-talet). Eftersom flera av dessa uttryck, inte minst tattare, av resande uppfattas som starkt nedsättande, använde man dem sällan när man talade med resande eller när resande var närvarande:

IR6: Ja det var ju tattare. Och nasare. Det var ju det man sa. NB: Använde man då namnen även när det var resande närvarande? IR6: Nej det tror jag inte. Nej det var man nog lite försiktig med. [skratt] Det är ren självbevarelsedrift. (IR6, icke-resande, man, född på 1940-talet)

I stället tilltalade man oftast enskilda resande, precis som andra grannar, vid förnamn. Resande tilltalade också vanligtvis icke-resande vid för- eller efternamn, men kunde precis som i andra delar av Sverige och Norge internt använda romaniordet buroar eller den svenska varianten bönder/bönner om personer ur majoritetsbefolkningen.

Privat foto: Karl-Johan Lindberg med familj framför sitt hus på Valhalla år 1952.

Vi och dem - Valhalla och de andra

Ur våra intervjuer med såväl resande som icke-resande framtonar bilden av en stadsdel med starka sociala identiteter, som både drog tydliga gränser mot de omkringliggande områdena och övriga Helsingborg och rymde interna schatteringar, som kunde vara mer eller mindre uttalade. Som bekant från Helsingborgslitteraturen präglas staden av en stark social gräns, där områdena söder om Trädgårdsgatan traditionellt ofta haft lägre status (Högdahl 2007), vilket även Bengt Lindskog, tidigare exploateringschef i Helsingborgs kommun, understryker:

Helsingborg var ju oerhört segregerat, det fanns nog ingen stad i Sverige som var så segregerad. Man hade en linje i Trädgårdsgatan. Man "ska" bo norr om Trädgårdsgatan. (Intervju med Bengt Lindskog, 5 mars 2018)

Valhalla längst ner i söder mot Råå hamnade naturligtvis på den södra sidan om denna linje, och tycks också ha stuckit ut i förhållande till andra stadsdelar i södra Helsingborg. Både resande och icke-resande respondenter betonar Valhallaområdets lägre status i helsingborgarnas mentala geografi, där Valhalla sågs som lite fattigare och lite farligare än andra stadsdelar. Inte minst fanns det en rivalitet med de södra grannarna på Råå.

Om du tänker dig Råå/.../då tillhörde vi en sämre grupp än de som bodde på Råå. Det var fiskare och såna där, och då var vi sämre accepterade. NB: Men det gällde alla från Valhalla kanske? R2: Det var alla från Valhalla. Det var så vet du. (R2, resande, man, född på 1940-talet).

Att det fanns starka föreställningar om Valhalla i andra delar av Helsingborg bekräftas även av Lindskog:

Bilden var ju tuff, alltså. Min far, han sa det att skulle han ha fjälla därute fick han ha morsans kökskniv med sig, för då fick han stryk, de ville ha sina flickor för sig självt. Det var ju sådana stridigheter som inte finns idag, som fanns mellan stadsdelarna/.../Det var lite tuffa tag, men det är inte jämförelsevis som idag när de skjuter på varandra, det går inte att jämföra. (Intervju med Bengt Lindskog, 5 mars 2018)

En respondent hävdar rent ut att områdets stigmatisering delvis berodde på dess resandebefolkning:

Ja det berodde väl på att dels var det mycket fattigt folk som bodde därute och sedan dels var det ju dom här nasarna som vi sa, alltså resande folk. Det var ju mycket av dom och dom var ju fattiga och eländiga och dom var väl inte riktigt ärliga heller utan det var ju... det var mycket sådant skit (IR6, resande, man, född på 1940-talet).

En annan respondent betonar snarare att det var släkter ur den icke-resande befolkningen som stack ut mest:

...att vara H, det var ju inte populärt det heller. BW: Varför inte det? IR7: Ja de var för det var H ju. Min farfar han var ju större buse än vad någon av dom resande var.

Det är viktigt att här komma ihåg att rivaliteten mellan Valhalla och Råå fanns redan före 1918, när Petersgatan bytte namn till Valhallagatan, och före de första resandes inflyttning till området samma år. Att konflikter mellan invånarna i de bägge områdena förekom även före 1918 framgår i litteraturen om Råå:

"Valhallaborna var på Råå kända som "peterstritarna", efter dåvarande Pettersgatan på Valhalla. Äldre herrar idag, uppvuxna i den ena eller den andra stadsdelen, brukar minnas de eviga råkurren mellan Råå- och Valhalla-pågarna." (Kumlin 1998: 44)

Samma källa understryker också - från ett Rååperspektiv - den klassdimension i relationerna mellan de båda områdena som nästan alla Valhallabor vi talat med lyfter fram:

"Den sociala gränsdragningen mellan Råå och Valhalla var mycket påtaglig. Valhalla betraktades, inte helt utan fog, som något av ett slumområde" (ibid).

Många av våra respondenter, både resande och icke-resande, protesterar starkt mot denna bild, och en av dem menar att det snarare var andra områden på Söder längre upp mot centrum som förtjänade det dåliga ryktet:

Jag ska tala om för dig en sak, att när jag flyttat dit till Tegelbruksgatan, det låg vid brandstationen, så var det en kille jag träffade som blev min kamrat, och han hade ju många kamrater runt omkring, så sa de alltid "Valhalla, Valhalla, tjuvar och banditer", men det var fel. Jag kom till tjuvar och banditer när jag flyttade till stan (R2, resande, man, född på 1940-talet)

Det är tydligt från intervjuerna med gamla Valhallabor att stigmatiseringen av området från övriga Helsingborgs sida, och inte minst de återkommande bråken mellan ynglingar från olika stadsdelar, bidrog till den lokala identiteten och gemenskapen på Valhalla:

IR6: Ja ja det var ju många som skulle någonstans, dom vågade ju aldrig hoppa av spårvagnen utan man åkte förbi och så gick man hellre då för att undvika att komma där. Och det var ju många då att det var någon Rååpåg som lyckades fånga en fjälla här utifrån Valhalla, han blev ju bondprylad. Det tilläts ju inte. Så det var mycket sådant. NB: Men även dom fördomarna fanns framför allt hos Rååborna, eller fanns dom även i övriga...? IR6: Oh ja det fanns i övriga Helsingborg också, nej, Valhalla det var pest. NB: Men hur påverkade det, om ni visste att det fanns en del som såg så på er som kom från området, hur påverkade det er? IR6: Inte ett dugg. Snarare tvärtom (skratt). Jo men det kan man säga, att kom inte hit

här för då får ni på skallen. Så det var många liksom det var inte alls någonting som skämdes för. NB: Så det stärkte liksom? IR6: Det fanns inte sådan social medvetenhet på det viset utan det var... lite stolt över det. Kom inte hit till Valhalla för då får ni stryk. (IR6, icke-resande, man, född på 1940-talet)

Samme respondent betonar också en "mer eller mindre uttalad" inre social skiktning mellan gatorna i Valhalla, där Odengatan ansågs ha högst social status och Valhallagatan minst, med Torpgatan någonstans däremellan (IR6, man, icke-resande, 40-talet).

Vi och dem: resande och icke-resande

De flesta icke-resande respondenter understryker vänskap och gemenskap med de resande i Valhalla. Bara en respondent markerade viss distans till gruppen, och talar om resandes speciella mentalitet:

...alla Lindbergarna till exempel, vi kallade dom för tattare, det var ju dom här resandefolket, dom umgicks ju väldigt mycket på ett annat sätt än vad vi svenskar och det gör dom väl fortfarande kan man väl tycka och tro. Det är ju en liten annan mentalitet bland dom... vad ska man säga, folkslag var det ju inte för dom var ju ändå vita svenska människor men på ett annat sätt var dom ändå lite udda. (IR6 icke-resande, man, född på 1940-talet)

En annan respondent från majoritetsbefolkningen minns att personer ur den äldre generationen, hans föräldrageneration, kunde fälla negativa omdömen om resande i vardagssituationer, men understryker att relationerna var mycket goda i hans egen generation:

Ja alltså om man säger så här... lite grann... i alla fall bland äldre människor så kunde man ju slänga ur sig det här om tattare/.../Det kunde man slänga ur sig när man kanske tappade humöret eller var... skällsord, men annars... nej... jag kan inte påminna mig. NB: Så du menar att även om det inte var så stort så om det var någon slitning så var det den dimensionen. IR5: Ja det kunde man höra på de äldre då, va. Jag var ju i en viss ålder då, mellan 10 och 15 år och då hörde man ju de äldre prata men man brydde sig inte så mycket om det. Men vi kunde höra det ibland. NB: Och äldre då var människor som var vuxna? IR5: Ja vuxna ja. Föräldrar till dom kamrater [ohörbart] Man vistades mycket i hemmen och då kunde man höra ... "Ja tattarejävel" och så... det kunde slinka ur men något mer så... "Åh den jävelen där han var på örat igår och han ramlade där" och men ingenting annat som var... nej absolut inte. NB: Kan man säga då att... det här fördes inte vidare i den yngre generationen då? IR5: Absolut inte. Nej, nej det gjorde det inte/.../Ja det märkte jag aldrig någonting av. Det var ju... familjen Lindberg i den generationen... nej det var nästan tvärtom. Ja, ja... oh ja, herregud, ja. (IR5, icke-resande, man, född på 1940-talet)

En man som både i barndomen och senare i yrkeslivet umgåtts mycket med resande från Valhalla och ofta vistats i resandehemmen under uppväxten menar att skillnaderna i vardagen mellan resande och icke-resande var ganska små, och lyfter fram den öppenhet och generositet han mött hos resande (IR7, icke-resande, man, född på 1940-talet). En kvinna från en annan av de större majoritetssvenska släkterna i området tycker heller inte att resande till vardags skiljde sig särskilt mycket från den övriga befolkningen, men minns att vissa resandekvinnor kunde klä sig lite annorlunda i långa mörka kjolar, och att resande ibland talade romani. (IR1, icke-resande, kvinna, född på 1940-talet)

Flera respondenter, både resande och icke-resande, tar upp som exempel på sammanhållningen i området att Valhallafamiljerna, till skillnad från hur det uppfattas vara idag, alltid bjöd barnens kompisar när familjen åt middag. En resande har dock en delvis annan minnesbild:

En sak jag kan berätta när jag var barn, det är ju det att hemma i vårt hem, när jag kom hem med en kamrat eller två, och det var mat på bordet, så automatiskt dök det fram en tallrik till, så det var inte snack om saken, det fanns inte i vårt liv utan att alla skulle äta som var där. NB: Upplevde du att det var samma sak i icke-resande familjer? R1: Så när jag kom, jag hade en mycket bra kamrat, så där var det aldrig snack om saken, för där var jag lika välkommen att äta, hjälpa till där om jag ville det, och springa och handla till mamman. Det gick jättebra för där var vi accepterade och så, men i de flesta icke-resande hem, så när jag följde med någon hem så fick jag stå utanför dörren. Jag kom inte in, de släppte inte in mig va "ja vänta här utanför", eller om jag gick med en kompis fram till dörren, "du kan vänta utanför" sa mamman eller pappan till mig då. JP: Har du någon fundering om varför det var så? R1: Jag tror att det var ett rykte att vi tjuvade eller nånting sånt, alltså jag tror det (R1, resande, kvinna, född på 1950-talet)

De resandes berättelser om livet på Valhalla rymmer en viss ambivalens vad gäller relationerna mellan resande och icke-resande på Valhalla. I stor utsträckning delar de den bild av gemenskapen på Valhalla som icke-resande huvudsakligen ger, men de ger också exempel på en delvis annan bild. R1 fortsätter:

Man visste ju vem som man var släkt med, det visste man ju, och man visste kanske vem som inte tyckte om en, kan man ju säga. Där var många vi umgicks med som var positivt inställda, men det var också en del som kanske inte alls ville ha med oss att göra, de sa nog en hel del och så där. Vissa familjer höll sig, de blandade sig inte med oss eller så, men om det var många, det kan jag inte svara på, för det var många vi umgicks med, som var våra vänner. (R1, resande, kvinna, född på 1950-talet)

En annan resande framhåller en specifik släkt som den som främst umgicks med resande:

NB: Men familjen H var också en resandefamilj? Nej, det var de inte. Men jag kan säga det rent ut - de var som resande. De var nästan som resande. De var den enda släkt, den enda jag kan säga som var riktigt ihop med resande.

De resande på Valhalla organiserade ett fotbollslag - Diversehandlarnas FF - med enbart resande. Fotot togs av Tore Lindberg i samband med träning ca 1956.

Ambivalensen i synen på dessa relationer framkommer även hos R2, som menar att de grannar som inte uppskattade de resande sällan vågade säga detta högt eftersom de resande generellt var omtyckta:

Du vet där var nog många som tänkte "de jobbar nog inte för fullt", utan de jobbade så som de jobbade. Kanske de var hemma vid ettiden, då hade de gjort sina pengar, men de andra fick ju jobba. Där var nog många som inte tyckte om detta, men de ville aldrig erkänna det. De som inte ville erkänna det hade blivit utstötta av de andra, för vi var ju accepterade av alla som bodde där. Alla gillade oss, va. (R2, resande, man, född på 1940-talet.)

Samma respondent minns med glädje hur arbetarna på Kopparverket på väg till sina fritidsbåtar kunde slå sig ned och umgås med hans släktingar som kopplade av nära stranden, och att många icke-resande tyckte det var roligt att umgås och småprata med sina resande grannar:

"De som inte var resande...Jag glömmer aldrig, ner mot Knähaken, där de hade sina båtar, när de gick förbi där, så låg ju hela min släkt och snackade ju, och då la de cykeln och satte sig ner och snackade de också. De glömde av att åka till sjön! (skratt). Det fanns inga döda punkter - ingen behövde sitta ensam i lägenheten själv och koka, utan "vi går bort där till Lindbergarna och flabbar lite." (R2, resande, man, född på 1940-talet)

Alla respondenter betonar hur Valhallaborna hjälpte varandra vid byggen och reparationer, och även med barnpassning och andra vardagsbestyr. R2 ger ett fint exempel på hur resande och icke-resande kunde hjälpa varandra:

De var ju skrothandlare de flesta, så var det då de som bodde som hade dålig spis. "Fan, den är sprucken spisen". "Ja då kan jag ordna en annan spis till dig. Då kan jag ta din gamle så kan du få en annan av mig. Vi gick ner till fiskarna där nere, min mamma sa "gå ner till grabbarna och få lite torsk". De jobbade de flesta på Kopparverket så de hade inte det som yrke, så de var glada, hade de fått mycket fångst så gav de ju bort det, de tog inte betalt, inte ett dugg vet du. Folk hjälpte varandra på det viset. (R2, resande, man, icke-resande, född på 1940-talet)

En resande född på 1970-talet, ger både med utgångspunkt i sina äldre släktingars berättelser och utifrån sina egna erfarenheter i anslutning till området en lite mörkare bild av relationerna mellan resande och icke-resande. Även här framhålls den goda sammanhållningen och den gemensamma andan i området, inte minst kring fotbollsklubben HBIS, samtidigt som vardagsincidenter kunde leda till att de etniska gränserna snabbt blev skarpare:

Jag har blivit kallad för tasing många gånger, när jag varit liten. NB: Av vem? R3: Folk inom HBIS. Det fanns ju där också. Vad det någonting så kom det fram att vi är tasingar ändå, så var det. Även om det var vi och dem, eller en gemenskap, så kunde det komma fram ändå inom, det som de sa till hans mormors bror, jag kommer inte ihåg vem det var, "O vad ni är svarta" sa de ute vid HBIS, vid fotbollsplanerna, på Norrehedsgatan, rättare sagt, jag var inte så gammal, men det glömmer jag aldrig. "De är så svarta, de blir bruna i solen", då sa de "men du har väl aldrig sett en vit tatter någon gång? Han sa ifrån direkt, han bet ifrån direkt. Det kunde komma fram att man var taving när man var oense. (resande, man, född på 1970-talet)

Även om det sällan handlade om riktigt dramatiska situationer menar R3 att resande kunde känna att majoritetssvenskar ibland kunde "vända kappan efter vinden, de strök medförs och när de gick bak skyllde dem för tasingar" och att "det till sist kom fram". En del resande kunde då svara snabbt: "så var det ju vissa på vår sida om inte tåler

sånt, så de bet ifrån direkt, med nävarna". Här understryker han också att resande också hade en liknande gränsdragning i bakhuvudet, och att detta lever kvar hos honom än idag, trots att han lever på ett annat sätt:

Det var mer så förr, vi och dem, ännu mer vi och dem, sen är en annan uppfostrad på samma sätt kan man väl säga, man har ju det i bakhuvudet själv, fast man är modern. (R3, resande, man, född på 1970-talet)

Samtidigt, som vi såg tidigare vad gällde arbetslivet, såg livet i Valhalla hur moderniseringen slog igenom också bland de resande. Om resande på Valhalla tidigare nästan alltid gift sig inom gruppen, eller till och med inom samma släkt, så bildade resande som växte upp på 1950-talet oftare par med icke-resande, både från området och utanför. Flera resande respondenter är gifta och har barn med partners från den andra gruppen.

Romani på Valhalla

Vid sidan av svenska talade resande på Valhalla, som i övriga delar av landet, sitt eget språk romani. De resande berättar relativt utförligt om hur och i vilka sammanhang språket användes, och hur romani i viss utsträckning kom att spridas till majoritetsbefolkningen i området. Några icke-resande respondenter berättar också om hur de uppfattade att språket talades, och om sin egen relation till romani, samtidigt som flera andra icke-resande intressant nog hävdar att de inte uppfattade att resande i Valhalla talade ett särskilt språk eller använde speciella ord, eller tonar ner betydelsen av romani för de resande i området. I hemmen talades båda språken, ibland genom att romaniord flätades in i svenskan:

Ja, det kunde de flesta, de var ju uppväxta med det ju. NB: Pratade man alltid romani i resandehemmen, inom hemmets fyra väggar? R2: Nej, alltså man kunde säga "han den muschen där, han avade där, och dikka kaj där, alltså det va inte som att det var hela tiden. (R2, resande, man, född på 1940-talet)

Ja, det gjorde man, med varandra, när vi var hemma och så, vi hade många ord, det var ett blandat språk kan man kalla det, både svenska och romani.

Båda dessa respondenter drar sig också till minnes att äldre resande kunde tala en djupare form av romani, som skiljde sig mer från svenskan.

Förutom i hemmen talades romani på andra platser där resande umgicks och arbetade. Däremot minns R1 hur resandeföräldrarna uppmanade barnen att inte tala romani i skolan:

Vi blev varnade av de gamla för att prata romani, "tänk på det nu när ni är i skolan, att ni inte pratar det språk, eller vårt språk i skolan", för då fick vi väl stryk av de andra eller nåt sånt eller att de skulle skrika något på oss, så de passa på oss eller skyddade oss där. (R1, resande, kvinna, född på 1950-talet)

Samtliga resande respondenter understryker dock att icke-resande grannar och vänner också i viss mån lärde sig romani. Romaniorden kan då få en gränsöverskridande och gemensamhetsskapande funktion, samtidigt som icke-resande aldrig lärde sig språket så bra att resande inte kunde använda det som hemlig kod när det behövdes, ett sätt att använda romani som är känt från många sammanhang.

De lärde sig några ord, så att fortfarande några av mina kamrater som växte upp där med mig, de använder faktiskt romaniord idag ibland, om jag skulle råka på dem, de står och berättar om en händelse som hänt dem, och då kan de komma in i en sån jargong, romsk jargong, och något ord sipprar ur, för att de ska ha gemenskap med mig där på nåt sätt. NB: Om du vill säga det, kan du ge exempel på ord som de kan använda? R1: Om nån har varit på nån läkarmottagning eller nåt sånt, och de inte kunnat göra sig...eller tycker att de blivit fel behandlade, och så har de gått dit där en-två-tre gånger och de tar liksom dem inte på allvar, så kan de säga till mig "ja då fick jag nascha dit igen i förra veckan, precis som de är bengaloe och tji förstår vad man säger till dem"/.../De lärde ord på nåt sätt va, de fick nåt ord här och där, men de kunde nog inte hela meningar och så va.

Och sen då om vi säger med mina kamrater därute, de kunde ju också lite. NB: Som inte var resande? R2: Javisst kunde de det! De kunde ju inte allt alltså, men en del kunde de ju. Icke-resande, de körde ju alltid fängelsesnacket, är du med vad jag menar? Om jag kom hem med den, så säger de då att "tjavon där, ska han ha kabin?" "Ja det är klart" säger jag, "han ska också ha". Många gånger när de var ute va, och det var icke-resande, då kunde de snacka sig emellan vet du, de förstod ju ingenting vad han sa. Så omgivningen förstod lite grann, de förstod vissa ord, men det var ändå så att resande kunde, om resande verkligen gick in för att prata romani... ja då kunde de inte hänga med". (R2, resande, man, född på 1940-talet)

En kvinna från en stor icke-resande släkt på Valhalla lyfter också fram att resande ibland talade romani när de inte ville bli förstådda av omgivningen. Hon berättar också att hon och andra barn från majoritetsbefolkningen lärde sig vissa romaniord och införlivade dem i sitt eget ordförråd:

Ja, när man inte skulle få veta vad de skulle säga. Då gick de över till romani. NB: I vilket sammanhang kunde det vara? IR1: Ja, det var väl om de hade bråkat om nånting och det inte skulle komma fram liksom. NB: Och gick de liksom på momangen ... men annars så talade de svenska i offentligheten? IR1: Ja, det tycker jag. Sedan var det väl många som man sa, man var barn och man umgås med många av dem så vissa ord snappar man ju upp där och visste vad det betydde och så ju...NB: Så lite romani lärde sig de andra barnen också. IR1: Ja och sedan kunde vi väl...NB: Kommer du ihåg nåt fortfarande? IR1: Ja, det gör jag nog men det är så fula ord.

Flera resande berättar hur deras icke-resande familjemedlemmar lärt sig bra romani och att språket emellanåt används inom familjen.

Och det är som min svärson nu, min dotter där, hennes man, han vet allt. Han till och med säger "Han är bengalo den karln, han är pasch den", han har kommit in i det, för han har bara oss, han har inga andra, mor och far är döda, va, han umgås inte med sina släktingar, han har bara oss. (R2, resande, man, född på 1940-talet)

Man kan mest spekulera kring varför några icke-resande respondenter hävdar att de inte hörde någon romani på Valhalla, och sannolikt varierar detta från fall till fall. Någon tycks, av intervjun som helhet att döma, haft ett mer begränsat umgänge med resande och kanske därför helt enkelt inte kom i kontakt med språket. I andra fall kanske nedtonandet av resandes användning av romani hos äldre icke-resande respondenter som växt upp med myndigheters och en äldre generations särskiljningsstrategier gentemot resande beror på en ovilja att för tydligt markera skillnad gentemot sina resande kamrater.

Resande och myndigheterna

Under de senaste årtiondena har myndigheters övergrepp mot resande fått relativt mycket uppmärksamhet, i forskning, media, statliga utredningar och i resandes egna berättelser, och såväl tvångssteriliseringar som omhändertagande av barn ur resandefamiljer har ofta stått i fokus för detta intresse. Det är därför av vikt för projektet att få en bild av hur och i vilken utsträckning resande på Valhalla var utsatta för övergrepp från myndigheternas sida. Detta kräver arkivstudier, vilka också är planerade i ett senare skede av projektarbetet. Intervjuerna ger en första bild av hur resande i Valhalla upplevde, eller idag väljer att beskriva dessa frågor. Som bakgrund kan nämnas att resande idag är medvetna om att de resande på Valhalla och i hela Helsingborg kartlades av den s.k. tattarinventeringen 1944, och en av våra respondenter förekommer även i denna inventering som barn. Några resandemän på Valhalla förekommer också i Malmöpolisens kartläggning av "tattare" från 1935.

SOCIALSTYRELSEN
 Uppgifter till inventering av tattare.

1. Namn tillhörande uppgifter avse: Karl Johan Algot Algotsson Lindberg

med bostadsadress: Torpstaden nr 34,

från vilka personer av tillhörighet, vilka som skett eller påbegripande besöks hos denna i: Haus Helsingborg kommun

2. Närmaststående närstående uppgifter, vilka tillhörande personer hos av tillhörighet: Tillägningen Irja Forsberg, Fattigvården,

1942 och namn adress

3. Är den vederbörande varit av tillhörighet a) enligt en i denna satta länga kändisrensning? JA. b) på grund av från den friga den vederbörandes avvikande utseende eller rötning? 729:183 tatarutseende c) på grund av familjemedlemmarnas bruk av klädd eller annat arbete. Förklarar sig även g) i förhållande till rättigheter. d) av andra skäl och i så fall vilka? e) Är det bekant om vederbörande meddelat sig av eller behållit det s.k. tatarpriset? JA. 4. Är vederbörande i församlingens angivna skedd tillhör? JA. ja eller nej

Postadress: Helsingborg va Döllan

Bild till vänster: Karl-Johan Lindberg ases ha "typiskt tattartutseende". Registerkort från "tattarinventeringen"

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lindberg,	Karl Johan Algot Algotsson,	Urdarinneläsa,	19 7	1907	Helsingborg,	766	g.		
Lindberg,	Irja Maria Welin,	g. Gustafsson,	**	9 8	1903	Skäll,	766	g.	Skärs till nr 1 och 2.
Lindberg,					Helsingborg,	779	g.		Skärs till nr 1 och 2.
Lindberg,			**	1910	g.				
Lindberg,			**	1911	-				
Lindberg,			**	1912	-				
Gustafsson,					vetlanda,	773	g.		Skärs till nr 2. Skärs till nr 1 och 2.

Bild till höger: Karl-Johan Lindberg med familj registrerade med namn, födelseår och födelseort.

Den 25 september 1942 fick Socialstyrelsen i uppdrag att upprätta två separata och nationella register, ett över landets "tattare" och ett över landets "zigenare". 1944-45 redovisades resultaten från registreringarna till 7668 "tattare" och 453 "zigenare" i Sociala meddelanden. Av Vallhallaområdets resande registrerades majoriteten, men inte samtliga. Utifrån jämförelser av resultat från genealogisk forskning och statens inventering är det sannolikt att det åtminstone fanns 10.000 individer med resandebakgrund i Sverige under den aktuella tidpunkten.

(Källa: Frantzwagner sällskapets genaologer samt Sociala meddelanden 1944:2 & 1945:5)

De resande respondenterna lyfter entydigt fram hur deras föräldrar och farföräldrar på Valhalla levde i fruktan för myndigheterna. Framförallt var man rädd för att någon instans skulle hitta en förevändning för att ta barnen ifrån familjen.

Jag har en sån känsla av att det skulle vi akta oss för, myndigheter, de var farliga, de kunde ta barn från de resande, och de kunde ta och dela på oss, och såna grejor fick man höra. (R1, resande, kvinna, född på 1950-talet)

Myndigheter blev därför något man ville undvika så långt det var möjligt, och man försökte leva sitt liv så att det aldrig skulle kunna finnas någon förevändning för utomstående att lägga sig i familjens inre liv. I detta sammanhang kan nämnas att flera resanderespondenter understryker hur viktigt det var för deras föräldrar att de var snygga och propra i skolan.

R2 berättar hur hans farmor av rädsla för att de sociala myndigheterna skulle ta barnen aldrig ens övervägde söka fattigvård sedan hon blev änka. I stället kunde man söka sig till kyrkan, som inte uppfattades som myndighet på samma sätt, när man behövde:

Man var rädd för myndigheterna, alla resande var rädda för myndigheterna. NB: Att man skulle ta barnen då menar du? R2: Ja, direkt förstår du. NB: Finns det något exempel från Valhalla där det faktiskt hände som du kan komma ihåg? R2: Det enda de kunde göra var att gå till kyrkan, till prästen och få matlapp. Det var ju inte myndigheterna. Då gick de ner och sa "om nu pastorn ville skänka en femma", till lite mat eller något sånt va, då kunde han skriva ut det och så kunde de få fem kronor. Men till myndigheterna - det var noll, de var livrädda för myndigheterna. (R2, resande, man, född på 1940-talet)

På frågan om tvångsomhändertaganden av resandebarn faktiskt ägde rum på Valhalla svarar de resande respondenterna med ett undantag att de inte känner till något sådant fall, men att resande visste att det förekom i andra städer, vilket förstärkte deras rädsla för myndigheterna. R2 hävdar att Valhalla-resande klarade sig bättre genom en mer återhållsam och familjeanpassad livsstil och att de resande i viss mån anpassade sig till de övriga Valhallabornas klädstil och vanor, och kontrasterar intressant nog detta mot de många resande som på besök i Valhalla upplevdes som mer annorlunda i sitt uppträdande och alltid gick klädda i kostym och slips.

Nej, inte i Valhalla, aldrig, aldrig. NB: Hur tror du det kommer sig att det inte hände på Valhalla om det hände på andra ställen? R2: Ja, i Helsingborg var det inte så. Det var mer uppåt, i Värnamo, i Småland, och Växjö, Eksjö. Där var det mer förstår du. NB: Så Helsingborg var lite mildare på det sättet. R2: Det var mycket mildare, mycket mildare, mycket. NB: Har du någon fundering vad det kan bero på? R2: Jag tror det var så att vi var inom en familj va, och var och en var ute och gjorde sina affärer, och sen åkte de hem. De samlades inte på något annat ställe utan det var inom...JP: De ställde inte till någonting? R2: De ställde inte till någonting. De tog hellre hand om äldre människor.../De resande som kom var klädda i kostym och slips, alltid. Det hade inte vi på gatan. JP: De resande som bodde på Valhalla blev mer som de andra som bodde där? R2: Ja så blev det, det har du rätt i.

R1 beskriver dock ett specifikt fall av myndighetsingripande, när de sociala myndigheterna tvingade henne och hennes mamma att bo hos morföräldrarna i Ramlösa inte långt från Valhalla under ett år i samband med hennes födelse, på grund av att hennes föräldrar ansågs ha för dålig bostad. Efter ett år kunde familjen återförenas på Valhalla:

Jag vet inte, men när jag var barn, när jag var född, fick inte jag bo hos min mamma och pappa egentligen. Jag vet inte hur det gick...jag vet ju inte det riktigt va, men det var nånting med att mormor och morfar skulle jag vara hos, för mamma och pappa hade för dålig bostad. För de godkände inte det. Så vi fick väl flytta till Godemansgatan i ett år, mamma och jag. JP: ...i Ramlösa. R2: Jaa, för det var en som kom från socialen eller vad det var, som hette Fru W som var mycket sträng va, hon hade koll på, för mamma och pappa var inte gifta när jag föddes, så det blev hårda regler. Så det var nånting sånt så vi fick flytta dit ett år, och det var nog 51-52 och så var vi tillbaka igen sen på Torpgatan.

Bild: Vy över Valhallaområdet från Torpgatan 27 av fotograf Tore Lindberg

Projektet har inga möjligheter att i detta läge bedöma om i vilken utsträckning t.ex. tvångsomhändertagande av barn faktiskt drabbade resande på Valhalla. Vi kan dock konstatera att resande i området upplevde sig leva i skuggan av sådana övergrepp på andra håll i landet och att rädslan för att myndigheterna skulle kunna ta deras barn var stark och utbredd, samtidigt som bara ett exempel på ett myndighetsingripande kring resandebarn ges av respondenterna. Vi ser också hur resande kan söka förklara frånvaron av sådana övergrepp på Valhalla med att den nära samvaron med andra i området skapade en miljö där resande skiljde ut sig mindre från omgivningen än resande på andra platser och att myndigheternas särskiljningsstrategier därmed blev mindre relevanta.

Vad gäller resandes förhållande till myndigheter i övrigt noterar en respondent att den oregistrerade affärsverksamheten, som skrothandeln, kunde dra till sig skattemyndigheternas intresse, men att polisen sällan behövde vara särskilt aktiv i området.

Ett viktigt område här, som delvis redan berörts, är skolan. Majlis Lindberg, som är uppvuxen på Valhalla, har i ett annat sammanhang beskrivit hur barn i flera generationer i hennes resandefamilj diskriminerats på grund av sitt ursprung av samme lärare, och skildrat hur familjefadern försvarat sina barn mot denne (Lindberg 2005). Resande gick i skolan strax utanför området, ofta på Norrehed eller Raus Plantering, vilket gjorde att skolkamraterna inte bara kom från Valhalla utan också från angränsande områden. R3, som gick i skola på 1970- och 1980-talen inte långt från gamla Valhallaområdet, berättar att han blivit kallad för tattare och taving av andra barn, dock inte av lärare, vilket han dock vet drabbat andra barn. Även R2 beskriver hur resande i skolan kunde kallas tattare av barn som inte var uppvuxna på Valhalla, och R1 drar sig till minnes att hon råkat ut för detta.

Samtidigt visar en minnesbild från R2 att skolan ibland också kunde fungera som en arena där resandebarn med föräldrar som tjänade lite bättre på sina affärer och som var noga med sina barns yttre av lärarna kunde anses relativt bättre bemedlade än sina klasskamrater, vilket kunde kännas lite som en social revansch gentemot vissa av skolkamraterna:

Ja det var ju så när jag gick i fjärde klass, för på den tiden gick jag på Raus Plantering/.../och på den tiden kunde de som hade det lite mindre ställt få kläder genom socialen, och alla hade ju bruna skor och det var samma alltid, så säger jag "varför får inte jag kläder", för jag var alltid ren och snygg i skolan. "Nej", sa hon, "din pappa han är egen företagare", då sa alltid de andra, "han är lumpare, lumpare, lumpare". Då hade jag en sån lärare, han var klasskamrat med S. som vi snackade om innan, han var klasskamrat, en lärare, så sa han när allihopa satt där "Nej, du får inga kläder för ni har för fint hemma, och du har för fina kläder. Det är bara de som behöver kläder som får", och du vet det var ju ett jävla lyft för mig vet du". (R2, resande, man, född på 1940-talet)

Avslutningsord

Ovanstående ger en liten inblick i de frågor som projektet arbetar med och ger en glimt av det rika material som samlats in i detta skede. Arbetet med att samla in och bearbeta materialet fortskrider, och som redan konstaterats ska de resonemang som förs i texten inte ses som färdiga slutsatser. Materialet ska i ett senare skede som nämnts användas för både en populärvetenskaplig bok och en forskningsartikel om resande och majoritetsbefolkning på Valhalla, där såväl teoretiskt ramverk som begreppsapparat kommer vara mer genomarbetade, och det lokala sammanhanget tydligare länkat till de större skeendena.

Om Niklas Bernsand

Niklas avslutar på Språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet sin doktorsavhandling om minnen av kulturell mångfald i ukrainska Tjernivtsi. Bland hans senaste publikationer finns antologin *Cultural and Political Imaginaries in Putin's Russia* (med Barbara Törnquist-Plewa, Brill 2018), artikeln *Returning Chernivtsi to the cultural map of Europe: The Meridian Czernowitz International Poetry Festival, East European Politics and Societies, 2018*, och artikeln *Cultural Heritage in Sweden in the 2000s: Contexts, debates, paradoxes*, med Eleonora Narvselius i *Politeia* 52(1) 2018. Sedan några år tillbaka har vi stått i förbindelse med Niklas, som är mycket väl insatt i det som har skrivits och det som skrivs om och av resande. Hans genuina intresse väcktes av att en av hans bästa vänner under barndomen var resande. Niklas spenderade då mycket tid i en resandefamilj som var otroligt välkomnande och gästvänliga. Därav är hans erfarenheter och minnen av resande den raka motsatsen till hur "tattare" oftast framställts historiskt sett.

Litteratur

Andersson, Bodil: "Möte med Snarsmon" i Andersson, Bodil (red): *Snarsmon - resandebyn där vägarna möts*. Bohusläns museums förlag 2008.

Ericsson, Martin: *Exkludering, assimilering eller utrotning? "Tattarfrågan" i svensk politik 1880-1955*, *Studia Historica Lundensia* 21, Lund 2015.

Fernstål, Lotta/Hyltén-Cavallius, Charlotte (red): *Romska liv och platser. Berättelser om att leva och överleva i 1900-talets Sverige*. Stockholmia förlag, Stockholm 2018. Fredriksson, Jan: *Från sanddynor till stadsdel. En bok om Raus Plantering*. Arbetscentrum, Lund 1994.

Hederlig, Oskar: "Greta: "När jag blev tonåring fick jag följa med mamma och sälja dukar"", Kaldaras Nikolizsson, Erland/Gidfors, Kerstin/ Lundgren, Gunilla (red): *Vi läser om romer. Av och om romer i Sverige*, Romska Ungdomsförbundet, Printon Trükikoda, Tallinn, 2015, s. 76-78.

Hedström Lundqvist, Britt-Inger/Hellman, Ann (red): *Dinglarens väg. Vorsnos Drom. De ofrivilligt åsidosatta*. Institutet för språk och folkminnen 2015.

Högdahl, Elisabeth: *På andra sidan Trädgårdsgatan : om Norr och Söder i förändringens Helsingborg*. Helsingborgs stad och Lunds universitet, Campus Helsingborg 2007.

Kumlin, Patrik: *Liv och livat på Råå*. Skrivkonsult Ord & Mening, Helsingborg 1998

Lindberg, Majlis: *Tre historier*, Jansson, Karl-Axel/Schmid, Ingemar (red): *Ett fördrivet folk. Antologi om förtryck och fördrivning av romer/zigenare/resande*. Forum för levande historia, Stockholm 2005

Selling, Jan: *Svensk antiziganism: fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*. Sekel bokförlag, Limhamn 2013.

Thagaard, Anna-Margrethe: *Livet på Backarna : att växa upp i en förstad i början på 1900-talet*. Malmö 1985

Thagaard, Anna-Margrethe: *Backarna. Liv och historia i en förstad*. Kejse bokförlag, Malmö 1992.

Nationella minoriteters rättigheter stärks!

Från den 1 januari 2019 träder ändringar i lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk i kraft. Ändringarna förstärker rättigheterna för de nationella minoriteterna judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar samt minoritetsspråken jiddisch, romani chib, samiska, finska och meänkieli.

Detta innebär bland annat att:

- nationella minoriteter får utökade rättigheter till information
- nationella minoriteter får utökade rättigheter till samråd genom strukturerad dialog
- barns och ungas möjligheter till inflytande förstärks och former för inflytandet ska anpassas till deras förutsättningar
- rätten till service och omvårdnad inom ramen för äldreomsorg på minoritetsspråk förstärks, dessutom får äldre rätt till information om verksamheter på minoritetsspråk vid ansökan om bistånd samt rätt att upprätthålla sin kulturella identitet inom ramen för äldreomsorgen

Kommuner, landsting och regioner blir från årsskiftet skyldiga att anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har ett gemensamt nationellt uppdrag att samordna minoritetspolitiken och följa upp lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Myndigheterna arbetar även med kunskapshöjande insatser samt informations- och utbildningsinsatser.

Läs mer på www.minoritet.se

Länsstyrelsen
Stockholm

Sámediggi
Sámedigge
Sámiediggi
Saemiedigkie

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972